



Generalitat de Catalunya  
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació  
**Direcció General del Patrimoni Cultural**  
Àrea de Coneixement i Recerca  
Centre d'Informació i Documentació del Patrimoni Cultural

1460

Carrer Major, 44

Manel Güell i Agramunt



**Avis legal**

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObresDerivades 2.5 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi el titular dels drets i no se'n faci un ús comercial. No es pot alterar, modificar o generar una obra derivada a partir d'aquesta obra. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/legalcode.ca>.

## SUMARI

1. Introducció	1
2. Descripció de les unitats estratigràfiques	6
3. Notícies històriques sobre la zona	15
4. El mètode emprat	17
5. Els materials recuperats	18
6. Estudi de les estructures arquitectòniques	56
7. Les fases cronològiques documentades	59
Inventari de materials	61
Làmines	78

## 1- INTRODUCCIÓ

Amb motiu de la remodelació del local situat en el carrer Major núm. 44 de Tarragona, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat ens encarregà la realització del seguiment d'obres i en el cas que fos necessari la subsegüent excavació arqueològica.

L'actuació venia motivada en primer lloc per la situació del local. El número 44 del carrer Major està situat en la cantonada amb la Plaça de les Cols, davant mateix de l'escalinata que condueix al Pla de la Seu. Aquesta situació privilegiada tant en època romana (dins l'eix de la gran estructura urbana-circ, fòrum, recinte de culte- construïda en època Flàvia, i enmig del que tindria que ser l'accés principal del Fòrum a la zona de culte) com en època medieval (dins la via principal de la ciutat i al costat de l'Ajuntament d'aquesta època) ens portava a creure que ens trobaríem davant d'importants estructures. Així fou, en efecte, ja dins la zona on es tenien que desenvolupar els treballs apareixia a la vista un gran mur de carreus en *opus quadratum*, U.E. 104, que servia de paret de fons del local. La seva orientació, donada la seva situació dins l'espai, era anòmla, ja que presentava una direcció nord sud, paral·lela a l'eix de simetria del conjunt, quan els murs d'aquest tipus en aquesta zona apareixen habitualment en direcció est-oest. Sobresortia del nivell de sòl actual 1'80 m., mesurant de llargada documentable 2.20 m. i observant-se a simple vista 5 carreus, dos dels quals estaven retallats. Sobre ells s'aixecava el nivell de la casa actual. Les mesures documentades en el carreu que sobresortia més eren de 170 cms. de llargada per 80 cms. d'alçada i 40 cms. d'amplada. Els altres estaven emmascarats parcialment pel mur modern.

Iniciades les tasques d'excavació es procedí a rebaixar el nivell de

pavimentació modern fet de cairons de ceràmica i d'una petita capa d'argamassa, sota la qual apareixien d'una banda un dipòsit o pou negre (101) per a restes de detritus(102) procedents de les conduccions de la casa, i d'altre un estrat (105) d'uns 30 a 60 cms. de potència que cobria una estructura de grans carreus que no era altra cosa que la continuació del mur vist anteriorment. Aquest element s'eixamplava fins a formar una estructura quadrangular de 220 cms. d'amplada per 650 cms. de llargada documentable, on s'observaven un seguit de carreus, els quals feien 80 cms. d'amplada i 140 de llargada apreciable, i un de característiques més especials ja que mesurant 120 cms. d'amplada per 160 cms. de llargada formava un esglaó de 14 cms. d'alçada. Els carreus estaven units a partir de grapes tipus cua de milà de 20 cms. de llargada per 10 cms. d'amplada màxima i 5 cms. de fondària.

Al costat est d'aquesta estructura s'hi adossaven una sèrie d'esglaons (106) fets de pedra tipus Santa Tecla, pedra marmòria pròpia del país. En concret n'apareixerien nou a mesura que anàvem rebaixant els estrats que se'ls hi sobreposaven, vuit dels quals estaven documentats fins a 210 cms. de llarg, mentre que el de cota més elevada pràcticament destruït s'apreciava solament en 40 cms. de llargada. La seva alçada era de 22 cms. mentre que la seva amplada era de 38 cms. Sobre dos d'ells apareixien marques per a encaixos. Un de forma quadrangular de 20 cms. de llargada per 14 cms. d'amplada i el seu interior tallat en forma de bisell fins a una fondària de 18 cms., i un altre en forma de L d'uns 14 cms. de llargada per 10 cms. d'amplada i 5 de fondària. Aquests esglaons es fonamentaven sobre un gran cos d'*opus caementicium* (116) del qual l'estructura de carreus feia de caixa d'encofrat.

Sobre els esglaons i forrant l'estructura de carreus apareixia un placat (109)

també de marbre de Santa Tecla de 132 cms. de llargada i 8 cms. d'amplada sostingut per una grapa de bronze, que apareix in situ en perfecte estat de conservació. En la seva part superior també vam observar tres forats per tal de posar l'element que l'uniria amb la placa superior. Aquestes plaques cobriren un espai de quatre en quatre graons ( 156 cms.).

L'estructura de carreus presentava en la seva vessant sud una motllura (115) de marbre de Carrara de taló recte sobresortint 36 cms. i sobre ella s'apreciava les restes d'una espiga de bronze d'uns 3 cms. d'alçada i travada amb plom que serviria per suportar els placats de marbre.

Respecte als estrats que amortitzaven aquesta escalinata sota la unitat 105 apareixia la 107. Es tractava d'un paviment de terra i calç d'uns 15 cms. de potència que aportava poc material i que cobria a 108 estrat amb moltes cendres i gairebé sense material que funcionava com a estrat d'amortització del paviment següent, el 110. Aquest era de calç compactada d'uns 4 cms. de potència. Sota, l'últim estrat i parcialment excavat, el 112, estrat d'amortització de les estructures. No es pogué continuar l'excavació per impossibilitat d'espai.

L'estructura 104 presentava en la zona nord del sector 1 un dipòsit quadrangular (117) que s'havia realitzat rebaixant els carreus de la mateixa, en el seu interior havia un potent estrat (113) que l'amortitzava.

Ampliada l'excavació a la Cala 2 vàrem observar com l'estructura de l'escala continuava en vuit dels nou esglaons observats en la Cala anterior. A excepció de dos cubs moderns (209 i 212) per a l'emmagatzematge de productes agraris que malmetien part de tres esglaons de cota més elevada,

la resta romana intacte.

La seqüència estratigràfica que documentàrem fou la següent:

Sota una planxa de formigó (201) de 12 cms. de gruix que formava el paviment actual apareixia un nivell de palets de riu i grava (202) que servia d'assentament a l'anterior. Sota teníem un altre paviment de cairons de ceràmica (203) de similars característiques que el trobat a la cata 1. Seguidament apareixia la solera d'argamassa de calç (204) del paviment anterior. A partir d'aquest moment la situació es complicava més, en principi tenim un estrat d'amortització (205) del paviment que cobreix (213) ambdós relacionats amb una estructura feta de pedra i argamassa de calç (238) que presenta en part del seu parament un *opus spicatum* i que està amortitzada per un potent nivell d'enderroc (232). També apareix la trinxera (208) d'una claveguera feta de maons i argamassa de calç (207) i reomplerta per un estrat de runa (206) que talla longitudinalment l'estratigrafia de la cata. Aquesta estructura la tindríem que relacionar cronològicament amb el paviment 203. D'altra banda tallant l'estrat 205 apareixen les restes d'un dipòsit fet de maons i argamassa de calç molt malmès que s'assentava directament sobre el paviment 213. Aquest últim i la seva preparació (216) amortitzaven un antic paviment (217) de terra piconada que també funcionaria amb l'estructura 238. Sota tenim el seu nivell de pavimentació o regularització (218). Relacionats cronològicament amb el paviment 217 i l'estructura 238, apareix un fust de columna fet de pedra sorrenca repicada en la seva part superior.

Sota el nivell 218 apareix una nova fase d'ocupació. Es tracta d'un

mur de mamposteria lligat amb argamassa de calç (222) al que estan relacionats una sèrie de paviments. El primer documentat es el 223 fet de terra piconada que es sobreposa a un nivell de preparació (224). Immediatament apareix un nou paviment (225) també de terra piconada i que com en el cas anterior presenta un nivell de preparació (226). Per últim el primer paviment relacionat amb l'estructura 222 es el 227, de les mateixes característiques que els anteriors presenta un nivell de preparació (228) molt més potent. Per la banda exterior del mur 222 tenim un altre nivell d'amortització, el 219. Sota aquesta fase apareix un potent estrat (220) d'abandonament, que cobreix la unitat 221 la qual tindriem que definir com un gran nivell de regularització del terreny tendent a la pavimentació.

Sota apareix un potent estrat (233) amb abundant material d'època tardo-romana que d'una banda amortitza un gran mur (234) fet de mamposteria travada en sec, el qual es recolza sobre l'estrat 239 que funciona amb la construcció de l'escalinata (236).

El fet de documentar el contacte entre el final de l'escala i el paviment del Fòrum Provincial no sols es important per la raó que ens permet tenir la cota exacta del recinte foral en aquest punt, si no que documentarem l'existència d'una capa d'argamassa (139) amb les empremtes de lloses del paviment el qual deuria ser la Via Triumphalis.

## 2- DESCRIPCIÓ DE LES UNITATS ESTRATIGRAFIQUES

### Sector I

U.E. 101: Estructura de pou negre, fet de mamposteria lligada amb argamassa de calç i forrada interiorment per una capa de maons i morter. De forma quadrangular fa 1,90 m. de llargada , 1,20 d'amplada i 1,10 d'alçada. La seva cronologia es de segona meitat de segle XX.

U.E. 102: Es tracta del contingut del pou 101. Són residus orgànics d'una textura pastosa de color negre i d'intens olor.

U.E. 103: Interface. Trinxera oberta per tal de posar l'estructura 101.

U.E. 104: Estructura. Mur de Carreus, *opus quadratum*, documentat en 5,60 m. de llargada i 2,10 m. d'amplada observable. Sobresortia del nivell de sòl actual 1'80 m., mesurant de llargada documentable 2.20 m. i observant-se a simple vista 5 carreus, dos dels quals estaven retallats. Sobre ells s'aixecava el nivell de la casa actual. Les mesures documentades en el carreu que sobresortia més eren de 170 cms. de llargada per 80 cms. d'alçada i 40 cms. d'amplada. Els altres estaven emmascarats parcialment pel mur modern. Sota el paviment aquest element s'eixamplava fins a formar una estructura quadrangular amb les mesures comentades a l'inici. S'observaven un seguit de carreus, els quals feien 80 cms. d'amplada i 140 de llargada apreciable, i un de característiques més especials ja que mesurant 120 cms. d'amplada per 160 cms. de llargada formava un esglaó de 14 cms. d'alçada. Els carreus estaven units a partir de grapes tipus cua de milà de 20 cms. de llargada per 10 cms. d'amplada màxima i 5 cms. de fondària. Aquesta estructura molt retocada en diferents èpoques sembla



que la tindríem que ubicar cronològicament amb les estructures del Fòrum Provincial d'època flàvia.

U.E. 105: Estrat d'amortització. Força potent, uns 60 cms., amb abundància de material constructiu en especial restes de maons i argamassa de calç amb material d'època romana i medieval. La seva cronologia la tenim que portar a un moment determinat de segle XIV o XU d.C.

U.E. 106: Estructura. Esclaons fets de pedra tipus Santa Tecla, pedra marmòria pròpia del país. En concret nou, vuit dels quals estan documentats fins a 210 cms. de llarg, mentre que el de cota més elevada pràcticament destruït s'aprecia solament en 40 cms. de llargada. La seva alçada es de 22 cms. mentre que la seva amplada es de 38 cms. Sobre dos d'ells apareixen marques per a encaixos. Un de forma quadrangular de 20 cms. de llargada per 14 cms. d'amplada i el seu interior tallat en forma de bisell fins a una fondària de 18 cms., i un altre en forma de L d'uns 14 cms. de llargada per 10 cms. d'amplada i 5 de fondària.

Aquesta estructura s'adossa al mur de carreus 104.

U.E. 107: Paviment de terra i calç, d'uns 15 cms. de potència, que apareix tallat per la trinxera del pou negre (103) i cobreix a 108. La seva cronologia es de segle VI d.C.

U.E. 108: Nivell d'una potència d'entre 10 i 20 cms. amb abundància de cendres i carbons. Tallat per la trinxera 103 amortitza el paviment 110. Cronologia es situa a inicis del segle VI d.C.

U.E. 109: Placat de marbre de Santa Tecla de 132 cms. de llargada i 8

cms. d'amplada sostingut per una grapa de bronze, que apareix forrant l'estructura de carreus. En la seva part superior s'observa tres forats quadrangular per tal de posar l'element que l'uniria amb la placa superior. Aquestes plaques cobriren un espai de quatre en quatre graons (156 cms).

U.E. 110: Paviment de calç d'uns 4 cms. de potència que tallat per 103 cobreix a 111 i s'adossa a 104 i 109. Cronològicament es situa en m'últim quart de segle V d.C.

U.E. 111: Nivell d'uns 35 cms. de potència que funciona com a preparació del paviment anterior. Cobreix a 112.

U.E. 112: Estrat gris cendrós amb abundància de carbons cobert per 111 cobreix a 115. El vàrem documentar fins una potència de 40 cms. encara que no l'excavàrem en la seva totalitat. La seva datació es de primera meitat de segle V d.C.

U.E. 113: Estrat d'amortització del dipòsit 117. Compacte amb abundant quantitat de pedra de mitja tamany el documentem en 1 m. de potència.

U.E. 114: Planxa de formigó de 10 cms. de gruix que forma el fons del dipòsit 101.

U.E. 115: Motllura de marbre de Carrara de taló recte adossada al mur de carreus 104 i sobresortint 36 cms. del seu pla vertical. Sobre ella s'aprecien les restes d'una espiga de bronze d'uns 3 cms. d'alçada i travada amb plom que serviria per aguantar els placats de marbre iguals a 109. Sota ella es començava a insinuar un altre placat no de marbre de Santa Tecla si no de Carrara.

U.E. 116: Fonamentació de formigó, *opus caementicium*, que funciona com a substrucció dels esglaons 106.

U.E. 117: Es tracta d'un dipòsit rebaixat a l'estructura 104 amb unes mesures de 152 x 160 x 94 cms. que al seu interior té un forat en forma triangular amb una rebava de 4 cms. per tal de posar-hi una tapadora. Per aquestes característiques sembla que tenim que avançar que es tractaria d'un dipòsit per a gra.

## Sector II

U.E. 201: Planxa de formigó d'uns 12 cms. de potència que funcionava com a paviment actual.

U.E. 202: Nivell de palets de riu i grava que serveix de preparació al nivell anterior amb una potència de 10 cms.

U.E. 203: Paviment de rajoles de 22 x 22 x 4 cms. que funcionava anteriorment a la remodelació de 201.

U.E. 204: Solera d'argamassa de calç d'uns 15 cms. de potència que serveix com a fonamentació del paviment 203.

U.E. 205: Nivell d'amortització del paviment 213. D'uns 30 cms. de potència presenta gran quantitat de material constructiu d'època moderna.

U.E. 206: Nivell de rebliment amb força material constructiu i deixalles modernes que cobrint la claveguera 207 reomple la trinxera 208, la seva

potència es de 1 metre.

U.E. 207: Estructura claveguera feta de maons, quadrangular amb una amplada de 43 cms. i 44 cms. d'alt que desguassa les aigües residuals de l'edifici actual.

U.E. 208: Trinxera o rasa feta per tal de col·locar la claveguera 207. Talla longitudinalment l'estratigrafia de la cata.

U.E. 209: Estructura quadrangular feta de maons i argamassa de calç amb unes mesures documentades de 174 cms. de llarg per 93 cms. d'ample i 20 cms. d'alt. Assentat sobre el paviment 213 respon a algun tipus de cup anterior a la construcció de la casa actual i destruït en part per la seva fonamentació.

U.E. 210: Fust de columna de pedra sorrenca, repicat en la seva part superior. El documentem en 120 cms. alçada. El seu diàmetre es de 70 cms. Quant a la seva funció sembla que estratigràficament aniria relacionada amb el dipòsit 238.

U.E. 211: Interface, trinxera oberta per tal de construir el cup 212.

U.E. 212: Cup fet de maons lligats amb argamassa de calç de 220 cms. de llarg, 120 cms. d'ample i 100 cms. d'alt. Apareix intacte però buit.

U.E. 213: Paviment de terra piconada que oscil·la entre 4 i 6 cms. de potència i que es relacionada amb l'estructura 238. Cobreix a 216 i es tallat per 215 i 208. La seva cronologia es anterior a la 1/2 de segle XIV d. C.

U.E. 214: Nivell d'uns 10 a 12 cms. de potència amb restes de calç i material constructiu que rebleix a 215.

U.E. 215: Interface de forma circular similar a una sitja. De 60 cms. de diàmetre i 20 cms. de fondària, talla a 213, 216, 217 i 218 i és tallat per 208.

U.E. 216: Nivell de preparació del paviment 213. De 4 a 6 cms. de potència presenta abundància de carbons. Cobreix a 217.

U.E. 217: Paviment de terra piconada de 2 a 4 cms. de potencia. Presenta una coloració groguenca amb una textura argilosa característica. No dona cap tipus de material. La seva cronologia és anterior a la 1a. 1/2 de segle XIV.

U.E. 218: Nivell de terra d'uns 20 a 30 cms. de potència amb restes de pedra i calç. Cobreix a 219, 222 i 223. Estrat d'amortització i abandonament.

U.E. 219: Nivell de terra de 25 cms. de potència. Amb abundància de pedres de tamany mitja i calç. Estrat d'abandonament.

U.E. 220: Nivell d'uns 40 cms. de potència que funciona com a estrat de suport i circulació de l'estructura 222 i com a estrat d'amortització del paviment 221. Cronològicament es situa en la 1a. 1/2 de segle VI d.C.

U.E. 221: Nivell molt dur compactat fortament en la seva superfície i anivellat. Es tracta d'una unitat pavimental que cobreix tota el àrea a aquesta cota i que segueix aprofitant els esglaons del complex foral.

Cobreix a 233. La seva datació es de 2a. 1/2 de segle V d.C.

U.E. 222: Mur de mamposteria travada amb argamassa de calç del qual es conserva 50 cms. d'alçada i fa 30 cms. d'amplada documentant-lo en 140 cms. de llargada abans de perdre's sota el tall. Cronològicament es situa en la 2a. 1/2 de segle VI d.C.

U.E. 223: Paviment de 2 a 4 cms. de potència d'un intens color groguenc. S'adossa al mur 222.

U.E. 224: Preparació del paviment anterior. D'una potència entre 6 i 8 cms. presenta gran quantitat de pedres de petit tamany. Amortitza a la seva vegada a 225.

U.E. 225: Paviment de 4 a 6 cms. de potència de color vermell maó molt pronunciat. Intensament compactat. S'adossa al mur 222 i cobreix a 226.

U.E. 226: Preparació del paviment 225. D'uns 4 a 6 cms. de potència presenta abundància de pedres de petit tamany. Cobreix a 227.

U.E. 227: Paviment de 4 cms de potència de color ocre intens, altament compactat. S'adossa a 222 i cobreix a 228.

U.E. 228: Nivell de preparació del paviment anterior. D'uns 15 cms. de potència cobreix a 220.

U.E. 229: Es tracta del nivell 220 al qual se l'hi donà en aquesta zona una numeració diferent per dificultats tècniques d'excavació en el moment de l'intervenció.

U.E. 230: Mur fet de mamposteria i argamassa de calç conservat en 130 cms. d'alçada per 30 cms. d'amplada i que defineix un dipòsit conjuntament amb el mur 231 i 238. Està tallat per la rasa 108, i cobreix a 222 i 234. La seva datació es anterior a la 1a. 1/2 de segle XIV d.C.

U.E. 231: Mur fet de mamposteria i argamassa de calç que presenta en algunes de les seves filades un marcat *Opus Spicatum*, i que defineix conjuntament amb 230 i 238 un dipòsit. El documentem en unes mesures de 120 cms. d'alçada per 32 cms. d'amplada. Apareix tallat per 108 i lliga amb 238.

U.E. 232: Nivell de terra molt potent, 2 m., que amortitza el dipòsit format pels murs 230, 231 i 232.. Presenta gran quantitat de material ceràmic i constructiu. La seva datació es de 1a. 1/2 de segle XIV d.C.

U.E. 233: Nivell d'amortització d'uns 70 cms. de potència, que cobreix a 234, 235 i 236. Cronològicament es situa en al 1a. 1/2 de segle V d.C.

U.E. 234: Mur fet de pedra seca, d'uns 67 cms. d'alçada per 80 cms. d'amplada i 180 cms. de llargada documentables. Reomple la trinxera 241.

U.E. 235: Nivell d'argamassa de calç d'uns 6 cms. de potència que presenta empremtes d'haver suportat algun tipus d'enllosat. Adossat a l'estructura 137 sembla que funcionaria cronològicament amb aquesta, pot ser com a suport d'una pavimentació de lloses. Cobreix a 239.

U.E. 236: Es tracta de l'escalinata formada per 8 esglaons de pedra de Santa Tecla de 38 cms. d'amplada per 22 d'alçada cada un. Malmesa en alguns sectors, no obstant es conserva intacte en altres documentant-la en

tota la llargada de la cata, 8 m. i continuen sota el tall. Presenta en el segon esglaió de pujada un forat quadrangular de 18 cms. de llargada per 12 d'amplada i 18 de fondària que tenim que relacionar amb el forat trobat al mateix esglaió del sector I.

U.E. 237: Estructura d'*opus caementicium* que serveix com a fonamentació de l'estructura d'escalas 236.

U.E. 238: Mur fet de mamposteria i calç de 152 cms. d'alçada per 30 cms. d'amplada que forma un dipòsit conjuntament amb les estructures 230 i 232.

U.E. 239: Nivell de terra d'un color groc intens amb esquirles de marbre i que apareix regularitzat en la seva part superior. Aquest estrat el tenim que identificar com l'anomenat "flavi" que sorgeix a la Part Alta de Tarragona i està relacionat amb les estructures del Fòrum Provincial.

U.E. 240: Interface. Trinxera oberta per tal de col·locar el dipòsit format pels murs 230, 231 i 232.

U.E. 241: Interface. Trinxera oberta per tal de col·locar el mur 234.



### 3- NOTÍCIES HISTÒRIQUES SOBRE LA ZONA

L'actual carrer Major i voltants ha estat un centre constant de la vida de la ciutat de Tarragona al llarg de tota la seva història. En efecte , si fem un repàs cronològic veiem que a partir de que l'element colonitzador romà s'instal·la en l'acròpolis el turonet que domina la ciutat s'organitza com a zona d'habitat.

En un primer moment tindríem un campament militar que correspondria a la primera fase de la muralla i que per les dades que ens aporta Hernández Sanhauja<sup>1</sup> i les últimes intervencions arqueològiques al carrer Merceria<sup>2</sup> caldria pensar que una de les seves línies de tancament passaria per aquest carrer, seguint per la plaça de les Cols i en conseqüència passant prop de l'àrea de la nostra intervenció.

Es en època alt imperial quan es produeix la gran reforma de la Part Alta de Tarragona i la construcció de l'immens complex de circ-forum-zona de culte. Seria inabarcable recordar aquí cada un dels investigadors que han aportat documentació sobre aquest tema, i recollir totes i cada una de les petites i grans intervencions arqueològiques realitzades a l'àrea, tenint en compte l'abundant bibliografia que sobre aquest aspecte existeix a l'abast de tothom. Ens reduïrem doncs a les notícies i intervencions puntuals que incideixen directament sobre la nostra intervenció. Sobre les primeres tenim

---

<sup>1</sup> - Hernández, B.: Recuerdos monumentales de Tarragona, 1877, pàg. 104 i 105

<sup>2</sup> - Piñol, Ll.: Intervencions arqueològiques al carrer merceria 11, Noves aportacions al coneixement del Forum Provincial de Tarraco. Documents d'Arqueologia Clásica n. 1, Tarragona 1993)

una aportació de Hernández Sanhauja<sup>3</sup> on es parla de l'existència d'escalas de marbre tipus Santa Tecla que correrien pel carrer Major i que s'estenien sota les cases de nombre parell. Així mateix de l'existència de la *vía triumphalis* davant de les mateixes. La nostra excavació a confirmat amb tota exactitud aquesta afirmació d'Hernández Sanhauja. Quant a intervencions arqueològiques tenim la realitzada per J.A. Remolá al costat mateix de la nostra. En ella<sup>4</sup> es trobà el que s'interpretà com un mur d'opus caementicium de 3.4 ms. de gruix (amplada no total), que responia a la fonamentació del porticat. Les troballes del carrer major 44 han permès reinterpretar aquesta estructura com a part del massís d'opus caementicium que servia de suport a l'escalinata que comunicava la plaça del Fòrum amb el porticat.

Un altre intervenció fou la realitzada per Anna Pàmies i Xavier Dupré a l'Antic Ajuntament en 1982<sup>5</sup>, just enfront mateix de la zona excavada per nosaltres, on va aparèixer un mur de grans carreus d'època baix imperial i un paviment de guix del segle XII<sup>6</sup>. Aquestes són en resum les úniques dades puntuals immediates al lloc de la nostra intervenció.

---

<sup>3</sup>- Hernández, B.: Recuerdos monumentales de Tarragona. Manuscrito. 1877-1879, pàg. 45-46

<sup>4</sup>- X. Dupré: El Forum provincial i el Circ de Tarragona. Actuacions 1981-1986. Tribuna d'Arqueologia 1986-1987

<sup>5</sup>- Xavier Dupré, 1987, op. cit. n. 4, pàg.76

<sup>6</sup>- Ignorem les dades en que es basaren els autors per donar aquestes datacions ja que no apareix cap tipus de recolzament estratigràfic -cronològic, ni existeix memòria d'excavació dipositada al Servei d'Arqueologia.

#### 4- EL MÈTODE EMPRAT

El mètode emprat fou l'estratigràfic amb l'utilització de fitxes Harris com a sistema de registre. Es dibuixaren totes les plantes de les unitats estratigràfiques així com es realitzaren les seccions més representatives, tot a escala 1:20.

La cota inicial o punt 0 es troba situada en el carrer major al costat mateix de la façana de l'antic ajuntament. La seva altitud es de 61,140 ms. sobre el nivell del mar, cota traslladada del clau topogràfic existent a la cruïlla del carrer Merceria amb la baixada del Patriarca. Aquest es troba a 62,850 m.s.n.m.

El material netejat , siglat i inventariat fou individualitzat amb la referència següent: Ma (excavació)- 93 (any de l'intervenció)- XXX (unitat estratigràfica).

## 5- ELS MATERIALS RECUPERATS

La present excavació no ha diferit gaire del que sol ésser habitual en les intervencions de la Part Alta de Tarragona. Es a dir, abundància de material d'època baix imperial romana i medieval.

Si ens aproximem més detalladament a la composició de l'estratigrafia podem observar el següent:

Dins el sector 1 tenim l'unitat 105 que ha aportat 14 fragment de material arqueològic ceràmic. Pràcticament tot es material d'època romana i un sòl fragment de vidrada medieval.

Dels primers hi ha que destacar un fragment de T.S.C. D identificat com a Hayes 99 (425-620 d.C.) així com un àmfora oriental tipus Keay 54 (400-600 d.C.). La resta es ceràmica comuna romana oxidada i restes de material constructiu (tegulae, imbrice, maó).

Malgrat l'abundància de material romà la seva ubicació cronològica sembla que es posterior ja que el tenim que relacionar amb les estructures d'època medieval de la casa actual i que reaprofiten les estructures romanes. Pel que podem establir per les cases similars del voltant aquestes estructures podrien correspondre al segle XIV o XV d.C.

El següent estrat es el 107, nivell de pavimentació de terra piconada. El material que ha donat es redueix a 25 peces però que afortunadament permeten establir una cronologia.

En concret identifiquem en T.S.C. D una forma Hayes 104 B datada entre el 500 i 600 d.C.. En àmfora africana tenim 16 fragments on identifiquem una forma Keay XXIV datada entre el 300 i el 450 d.C.. L'àmfora oriental queda representada per una vora de Keay LIV produïda entre 400 i 600 d.C., la resta és àmfora indeterminada i tegulae. La datació d'aquest nivell sembla que el tindríem que portar a un moment no determinat de segle VI d.C. en base a la forma en T.S.C. D abans descrita.

L'estrat 108 amb 43 fragments presenta els següents elements: Dins la ceràmica de vaixel·la trobem una vora de T.S.C.D en concret una Lamboglia 58 datada entre el 400 i 500 d.C.. En ceràmica de cuina d'importació africana tenim una Ostia II fig. 303, datada entre 50-150 d.C. i una Ostia IV fig. I de 360/440 a segle VI d.C.

L'element amfòric queda ben representat amb l'existència d'àmfora bètica on identifiquem una forma Keay XIX ( 1a. 1/2 segle III a 300 d.C.), àmfora oriental Keay LXV (400-600 d.C.), àmfora itàlica tardana Keay LII (350-550 d.C.), i el més abundant àmfora africana amb 10 fragments on podem identificar la forma Keay 35 A (450-600 d.C.).

La datació d'aquest estrat a partir del material existent i de la seva posició estratigràfica sembla que la tindríem que ubicar a inicis del segle VI d.C.

El següent nivell es el 110 amb 29 fragments que apareixen repartits en 3 fragments de T.S.C. A, 3 fragments de T.S.C. D on es poden identificar les formes Hayes 67 (350-475 d.C.) i Hayes 73 (400-475

d.C.) i una vora de T.S.H. tardana de la forma Drag. 37 (segles IV a V d.C.). Apareix també un fons de ceràmica de cuina d'importació africana. L'element amfòric queda representat per una àmfora africana on apareix una forma Keay LVI B (finals segle V a finals segle VI d.C.) i per la bètica amb la forma Keay XXIII (300 - 450 d.C.). Es complementa el lot amb ceràmica comuna oxidada, i de cuina grollera tant oxidada com reduïda. La datació del conjunt ceràmic ens porta a l'últim quart de segle V.

El següent nivell es el 111, que és la preparació de l'anterior. Aporta 27 fragments ceràmics on podem identificar la forma Hayes 61 (325-460), 7 fragments d'àmfora africana i 1 d'Oriental on apareix una Keay 53 (400-600 d.C.). El nivell es completa amb 9 fragments d'àmfora indeterminada i 8 de comuna oxidada.

La datació ens situa dins el segle V d.C. però al estar relacionat amb l'estrat 110 sembla que tenim que donar-li la cronologia d'aquest.

La unitat 112 es l'última documentada al sector I. La T.S.C. D apareix representada amb dues formes la Hayes 61 (325 - 460 d.C.) i la Waagé 1942, IX, 813 u (325 - 460 d.C.). L'àmfora presenta 9 fragments d'africana, 4 d'oriental on identifiquem una Keay LIII (400-600 d.C.) i un fragment d'àmfora Lusitana Keay XVI A (200-425 d.C.). Es completa el lot amb cuina africana, una Ostia I fig. 261 (antonins/severs a inicis segle V d.C.) i amb comuna oxidada així com tegulae i marbre.

Aquest estrat el tindríem que portar cap la primera meitat de segle V d.C.

La cata 2 excepte alguns nivells ha aportat molt poc material. En efecte, si fem un repàs i comencem per la unitat 206, veiem que aquesta només aporta material d'època moderna ja que funciona com a reblliment de la trinxera de la claveguera realitzada a inicis del segle XX.

La següent unitat que ha aportat material es la 216. Preparació del paviment 213. Molt escadussera només comptabilitzem 12 fragments: 5 de comuna oxidada , 1 de reduïda, 1 d'ámfora indeterminada, una vidrada i quatre imbrex. La seva datació sembla que la tenim que relacionar amb l'utilització del dipòsit de mamposteria i spicatum que te el seu moment d'amortització documentat en la 1a. 1/2 de segle XIV d.C..

A continuació trobem la unitat 218, preparació del paviment 217. Encara que el material que ha aportat es d'època romana, la datació d'aquest estrat el tenim que relacionar amb la construcció del dipòsit de mamposteria datat en època medieval (anterior a la primera meitat de segle XIV d.C.).

La unitat següent es la 220, a la qual és necessari sumar la 229 que en realitat són la mateixa, diferenciades en un primer moment per problemes tècnics en l'excavació<sup>7</sup>. La composició d'aquest conjunt és la següent:

Dins la vaixella d'importació africana tenim un fragment

---

<sup>7</sup>- L'existència d'una claveguera moderna que no permetia l'excavació simultània de un costat a l'altre ens planteja la necessitat d'un separació provisional per tal d'evitar possibles contaminacions.

sense forma de T.S.C. D.. La cosa varia quan parlem de l'element amfòric. En efecte, tenim abundància d'àmfora africana, amb 27 fragments identificant les formes Keay LXII A (450-600 d.C.), Keay LVII B (450-550 d.C.); àmfora oriental on identifiquem una forma Keay LIII (400-600 d.C.); àmfora bética amb la Keay XIII b (225-400 d.C.) i àmfora indeterminada amb 6 fragments.

La cuina d'importació africana està present amb la forma Ostia I fig. 261 que la datem des del segle I d.C. fins a inicis de segle V d.C..

La ceràmica comuna queda representada amb 2 fragments de reduïda i 11 d'oxidada.

La datació d'aquest estrat no es gaire precisa malgrat que el material es sempre posterior a la meitat de segle V d.C.. El que ens pot ajudar es la seva posició estratigràfica. El fet d'estar amortitzant un paviment (u.e. 221) que sembla presentar una datació precisa dins la segona meitat de segle V d. C. ens faria portar l'estrat 220 dins la primera meitat de segle VI d.C.

El nivell següent es el paviment 221. Presenta 5 fragments de T.S.C. D, on es poden identificar les formes Hayes 87 B (450-550 d.C.) i Atlante XXXVI (350-465 d.C.), una forma de Late Roman C, en concret una Hayes 3c (460-475 d.C.), àmfora africana amb 52 fragments on destaquem 2 vores de la forma Keay III B (225-450 d.C.); Àmfora bética 28 fragments sense identificar; àmfora oriental



amb 9 fragments on destaca una vora de la forma Keay LIV D (400-600 d.C.). L'ámfora indeterminada presenta 31 fragments i la ceràmica comuna es reparteix entre 16 frag. de grollera reduïda i 60 d'oxidada. La ubicació cronològica d'aquest estrat la tenim que portar a la segona meitat de segle V d.C.

La següent unitat es la preparació del paviment 223, es tracta de la unitat 224. Solament ha donat dos elements, un fons de T.S.C. D no identificable i un fragment d'ámfora oriental assimilable a una Keay LIV bis (400-600 d.C.). La datació de l'estrat ens ve donada per la seva relació amb el mur 222, el qual es posterior a la U.E. 220, datada en la primera meitat de segle VI d.C. i anterior a l'estrat que l'amortitza (dipòsit medieval anterior a la primera meitat de segle XIV d.C.). Sembla que malgrat la falta d'elements cronològics concrets hauria que ubicar aquest nivell no molt més enllà de segle VI d.C..

El nivell següent u.e. 226 es una preparació de paviment. Presenta pocs materials però tots de tradició romana. En concret tenim un fragment de T.S.C. D, 3 d'ámfora africana, 1 d'ámfora indeterminada i 2 de ceràmica comuna, 1 d'oxidada i 1 de reduïda, apart de material de construcció com tegulae, imbrice i marbre. Malgrat no tindre elements cronològics definitoris, hem d'associar aquest paviment a la construcció del mur 222 el qual no hi ha que portar més enllà del segle VI o VII d.C..

El nivell 228, també preparació de paviment, ha donat com en els casos anteriors molt poc material. En T.S.C. D tenim una forma Hayes 91 (350-500), 6 fragments d'ámfora africana, 3

d'indeterminada i fragments sense forma de ceràmica comuna oxidada i reduïda. La datació d'aquest estrat es immediatament posterior al nivell 220 al que ubiquem en la primera meitat de segle VI d.C.

Per últim constatem un estrat plenament medieval (u.e. 232) amb abundància de material que comentarem més abaix, que ens situen el nivell dins de la primera meitat de segle XIV d.C.

Si fem un estudi dels materials per classes ceràmiques trobem el següent:

La ceràmica fina de vaixella romana queda pràcticament reduïda als tipus d'importació africans i més concretament a la T.S.C. D. Solament disposem 3 fragments sense forma de T.S.C. A, 1 de Late Roman C i 1 de T.S.H. tardana.

La T.S.C. D amb 25 fragments representa el 83,3 % de la ceràmica fina de vaixella. Les formes que ens ha aportat l'intervenció són les següents:

1- Hayes 61 n. 29-30 = Lamboglia 53 bis.

Plat que presenta una vora recta a l'exterior i una marcada línia divisòria entre la paret i la vora a l'interior.

Datada entre el 325 i el 450 d.C. formarà servei conjunt amb les formes Hayes 91 i Hayes 80-81 durant tota la primera meitat del segle V d.C.,

període de màxima difusió de la T.S.C. D<sup>8</sup>. Aquesta forma està molt ben representada en les excavacions del temple de la Magna Mater a Roma en contextos de la primera meitat del segle V d.C.. Aquesta situació es repeteix a Tarragona en nivells datats en la primera meitat de segle V d.C.<sup>9</sup> o posteriors. En el nostre cas constatem 2 fragments dins les unitats 111 de segona meitat de segle V d.C. i 112 de primera meitat del mateix segle. El fragment de la primera unitat (lam.VII, 1) es una clara mostra de la transició de la forma Hayes 61 cap a la forma Hayes 87 que es la seva evolució<sup>10</sup>. Aquesta peça tindríem que ubicar-la cap el començament de la primera 1/2 de segle V d.C.

2- Wagee 1948, T IX, 831 u.

Variant de la Hayes 61 amb la seva mateixa cronologia, primera meitat de segle V d.C. o una mica més posterior.

La nostra peça es caracteritza per una vora vertical i un angle força prominent que la separa de la paret exterior. Apareix dins el nivell 112 de

---

<sup>8</sup> AA.VV. : Societ  romana e impero tardo-antico. Le merci gli insedimenti. vol. I, pàg. 28

<sup>9</sup> TED'A: Un abocador del segle V al Foro Provincial de Tarraco, Tarragona 1989.

<sup>10</sup> De fet en les diverses monografies consultades peces iguals son classificades indistintament com a Hayes 61 o com a Hayes 87.

primera meitat de segle V.

### 3- Hayes 67

Plat àpode amb una vora arrodonida i exvasada. Presenta forces variants totes elles datades entre la segona meitat de segle IV d.C. i el tercer quart de segle V d.C.

A Tarragona aquesta peça ha aparegut amb freqüència en estratigrafies datades entre el 400 i 500 d.C. en intervencions com les dels carrers Dr. Zamenhoff, Santes Creus, Sant Llorenç, Antiga Audiència, Claustre de la Catedral, Bóveda K del Circ Romà, Trinquet Vell 4 i Antic Hospital de Santa Tecla<sup>11</sup>.

El nostre fragment apareix dins el nivell 110 datat en l'últim quart de segle V d.C.

### 4- Hayes 73

Vora de bol, horitzontal i lleugerament inclinada, acabada en un llavi triangular. Apareix dins la unitat 110 datada en l'últim quart de segle V d.C.. La datació proposada per a aquestes peces es del 400 a 500 d.C. cosa que encaixa en el nostre cas i en general en tots els exemplars

---

<sup>11</sup>- Aquilué, X.: Relaciones económicas, Sociales e ideológicas entre el norte de Africa i la Tarraconense en época Romana. Las cerámicas de producción africana procedentes de la Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco, Brna. 1990, vol. III, pàg. 875

trobat als conjunts de segle V d.C. de Tarragona.

#### 5- Hayes 87 B

Vora arrodonida i exvasada que es diferencia interiorment de les parets de la peça per una petita inflexió. Es tracta d'una variant de la forma 87 A que cronològicament funciona entre el 450 i 550 d.C. No massa habitual a Tarragona apareix a les intervencions de carrer Vila-roma, Antiga Audiència, Torre de l'Audiència i Amfiteatre<sup>12</sup>.

#### 6- Hayes 91

Fragment de fons amb peu atrofiat i decoració interior feta a rodet. Es tracta d'una de les peces més habituals dins el repertori de la T.S.C. D. Formarà una vaixella característica de la primera meitat de segle V d.C. amb les formes Hayes 61 i 81.

Cronològicament els autors proposen una data del 350 al 500 d.C.. En el nostre cas apareix en un nivell posterior a la primera meitat de segle VI d.C., però ja com a element residual. Es un element nombrosíssim als nivell baix imperials de

---

<sup>12</sup>- Aquilué, 1990, op. ja cit. n. 11, pàg. 881

Tarragona.

#### 7- Hayes 99 A

Bol de petites dimensions que presenta una vora exvasada i en forma de ametlla. Hayes va establir tres variants A,B,C, sense que per això es pugui apreciar una evolució cronològica.

Sobre el nostre tipus, A, sembla que les primeres produccions es constaten ja a inicis de la segona meitat de segle V d.C. encara que el moment de màxima difusió es té que portar al segle VI d.C. En la nostra intervenció apareix com un element residual d'un estrat medieval.

#### 8- Atlante XXXVI, 1

Plat amb la vora exvasada, engroixida i lleugerament pendent que presenta una petita canal en el seu marge superior.

Aquesta forma que recorda la Hayes 60 es bastant infreqüent i la seva cronologia encara és força imprecisa . Malgrat tot apareix a Cartago en contextos de la segona meitat de segle IV d.C. i a l'Agora d'Atenes també per aquestes dates cap el 350 d.C.. A Tarragona aquesta producció no estava recollida en les excavacions publicades fins ara.

En el nostre cas apareix dins l'estrat 221 datat

cap el tercer quart de segle V d.C.

#### 9- Hayes 104 B

Es tracta d'un tipus que presenta una vora exvasada pendent i en forma d'ametlla, més arrodonida que la 104 A. La seva cronologia encara no està massa clara pel que respecta als seus límits. Mentre que per l'Atlante<sup>13</sup> presenta una cronologia que va del 570 a 600 d.C. en base a estratigrafies de Cartago, per a Fulford<sup>14</sup> no hi ha diferències amb el tipus 104 B i proposa una cronologia del 500 al 625 d.C. A Tarragona les estratigrafies demostren que aquest tipus de peça apareix majoritàriament dins nivells de segle VI d.C.<sup>15</sup> Aquest es el nostre cas ja que sembla necessari adscriure l'estrat on està ubicada la nostra peça dins un moment no determinat de segle VI d.C.

#### 10- Hayes 80 B = Lamboglia 58

Fragment de vora engroixida respecte de la paret. Es una de les formes més comuns en

---

<sup>13</sup>- Enciclopedia dell'Arte Antica classica e orientale, Atlante delle forme ceramiche: Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo. Medio e tardo impero. Roma 1981, p. 95

<sup>14</sup>- Fulford, M.G./ Peacock, D.P.S: Excavations at Carthage: The Brithis Mission. Vol. I: The Avenue du President Habib Burghiba, Salammbô. The pottery and other ceramic objects from the site. Sheffield 1984)

<sup>15</sup>- Aquilué, 1990, op. cit n. 11, pàg. 892.

T.S.C. D durant tot el segle V a.C.. A Tarragona coincideix plenament apareixent en cronologies d'aquesta època<sup>16</sup>. En el nostre cas es troba dins l'estrat 108 que tindriem que datar a inicis de segle VI d.C.

La T.S.H. Tardana apareix representada per un sol fragment de vora, en concret una Drag. 37. Aquest tipus el més comú, apareix freqüentment dins les estratigrafies baix imperials de Tarraco encara que mai en el cas concret de Tarraco.

Quant a la Late Roman C , es tracta d'una ceràmica de vaixel·la fabricada a les zones costeres d'Àsia Menor durant els segles V i VI. La forma que documentem es la Hayes C, una de les més habituals d'aquest tipus ceràmic . Es sol datar entre el 450 i el 550. No apareix en estratigrafies anteriors a Tarraco. En el nostre cas apareix dins el nivell 221 de finals de segle V d.C.

Quant a l'element amfòric hem identificat 4 tipus generals d'envasos, tots ells aliens a la producció de la Tarraconesa. En concret identifiquem recipients d'importació africana que representaren el 54.87 % del material amfòric representat; importacions orientals amb el 7.72 %; importacions sud-hispàniques amb el 4.8 %; importacions itàliques amb el 0.8%. L'àmfora indeterminada representa el 31.7 % del total.

---

<sup>16</sup>- Aquilué, 1990, op. ja cit. n. 11, pàg. 878



## A- Amfores Africanes

Ja hem avançat que es tracta del contenidor amb més presència dels representats. Hem identificat 6 formes que són les següents:

### 1- Keay III B

Es tracta d'una àmfora de cos cilíndric de dimensions reduïdes que presenta una vora exvasada i un coll cònic així com petites anses circulars. Acaba en un pivot curt que pot o no ser massís.

Aquest tipus d'àmfora fou classificada per Dressel donant-li en número 27. Més tard Zevi i Tchernia la classificaren com a Africana Piccola en contraposició de l'Africana Grande i avançaren la seva procedència de Tunísia. En 1973 Panella fa un estudi sistemàtic sobre les àmfores de les excavacions d'Ostia<sup>17</sup> i divideix aquest tipus en dues variants: A ( Ostia III fig. 262) i B (Ostia I, fig. 526/528). Per últim Keay fa una nova revisió ja que considera força arbitrària la divisió de Panella, reagrupant tipus en formes III A i III B. Ambdós contenidors conviuen cronològicament des d'inicis del segle

---

<sup>17</sup>. Panella, C. / Carandini, A.: Anfore. Ostia III. Studi Miscellani, n.21, Roma 1973

III d.C. perdurant fins la primera meitat de segle V d.C. Quant al seu origen sembla que es te que situar als centres productors de la Bizacena. Pel que fa al seu contingut els investigadors es decanten cap l'oli<sup>18</sup>.

En el nostre cas constatem 2 fragments d'aquest tipus ubicats dins l'estrat 221 datat cap a finals de segle V d.C..

## 2- Keay XXIV A

Es tracta d'una variant individualitzada per Keay<sup>19</sup> i que relaciona amb els tipus africana grande (IV i V) de Tchernia i Zevi<sup>20</sup>. Segons Keay es tracta d'un àmfora nord-africana de difícil ubicació pel que fa al seu centre de producció. També el seu contingut es imprecís. Es habitual trobar-la en contextos inicials de la necròpolis paleocristiana de Tarragona per la qual cosa permet una datació anterior a la segona meitat de segle V d.C. Keay proposa inicis del segle IV d.C. a primera meitat de segle V d.C. El nostre fragment apareix dins l'estrat

---

<sup>18</sup>- Panella, C. Le amfore Africane della prima , media e tarda età imperiale. Tipologia e problemi. Actes du Colloque sur la ceramique antique. Cartago 1980, CEDAC, Cartaghe Dossiers , 1, Tunis 1982, pàg. 171-196

<sup>19</sup>- Keay, S.: Late Roman Amphore in the western Mediterranean. Atipology and económic study. The catalan evidence. BAR INyternacional Series, n. 196, vol I, pàg. 179

<sup>20</sup>- Zevi, F. i Tchernia, A.: Amphores de Byzacena au Bas Empire, Antiquites Africaines, n.3 any 1969

107 datat dins el segle VI d.C.

### 3- Keay XXXV A

Keay individualitza aquesta àmfora per primera vegada i reconeix tres variants <sup>21</sup>. Suposa que està fabricada a Tunísia d'on serviria per a exportar oli entre la meitat dels segle V i la meitat del segle VI d.C.. Apareix molt ben representada a Tarragona, en concret a la necròpolis paleocristiana (contextos finals: mitjans de segle V d.C. darrers anys de segle VI d.C.) <sup>22</sup>, claustre de la catedral, context de finals de segle V d.C. <sup>23</sup>, a la plaça del Rovellat en un context de meitat de segle VI d.C. <sup>24</sup>, Torre de la Audiència, contextos de segona meitat de segle VI d.C. <sup>25</sup>. L'abocador de Vila-roma <sup>26</sup> es un dels pocs contextos publicats on apareix aquesta forma dins la primera meitat de segle V d.C. El nostre fragment apareix dins un estrat d'inicis de

---

<sup>21</sup>- Keay, 1984, op. ja cit., n. 19, pàg. 234

<sup>22</sup>- Keay, 1984, op. ja cit., n. 19 pàg. 234

<sup>23</sup>- Rüger, Ch.: Romische Keramik aus dem Kreuzgang der Kathedrale von Tarragona, Madrider Mitteilungen, 9, Heidelberg 1968

<sup>24</sup>- Berges Soriano, P.M.: Columnas romanas i cruces visigóticas en la plaça del Rovellat de Tarragona, a Miscelània Arqueològica, vol. I, Brna. 1974

<sup>25</sup>- Keay, 1984, op. ja cit., n. 19, pàg. 238

<sup>26</sup>- TED'A, 1989, op. ja cit. n. 9

segle VI d.C.. Fora de Tarragona es documenta en nivells de primera meitat del segle VI d.C. a Pollentia <sup>27</sup>, a Cartago en un context del 530 d.C. -però sembla que com element residual <sup>28</sup>-, a Luni en nivells de segle V d.C. <sup>29</sup> i en els nivells de mateixa cronologia de Generac <sup>30</sup>. La data més matinerà però, la donen els nivells datats entre el 430 i el 440 d.C. a la Schola Praeconum <sup>31</sup>.

#### 4- Keay LVI B

Es tracta d'un tipus d'àmfora que respon a un desenvolupament de la Keay LV. Almagro en la seva obra<sup>32</sup> inclou aquest tipus dins de la forma 52.

Keay observa que les particularitats morfològiques permeten separar la forma LVI de la LV. Com aquella es tracta d'una àmfora cilíndrica que presenta un llavi ametllat,

---

<sup>27</sup>- Arribas, A., Tarradell, M., Woods D.: Pollentia II. Excavaciones en Sa Portella, Alcudia (Mallorca), Madrid 1978

<sup>28</sup>- Fulford, M., Peacock, D., 1984, op. ja cit. n. 14

<sup>29</sup>- Frova A.: Gli Scavi di Luni II, Roma 1977.

<sup>30</sup>- Reynaud, C.: Un atelier de potier du IVeme. siecle après J.C. a Generac (Gard). Revue Archeologique de Narbonaise XV, pàg. 325-350

<sup>31</sup>- Withouse, D., Barker, G., Reece R., Reese, D.: The Schola Praeconum I: The coins, pottery, lamps and Fauna. P.B.S.L., pàg. 53-59

<sup>32</sup>- Almagro, M.: La Necròpolis de Ampúrias, vol. II, Brna. 1955

lleugerament exvasat, bisellat per la seva cara interior i amb una inflexió més o menys pronunciada en la part inferior que forma un petit esglaó. Keay la data entre finals de segle V d.C. i finals de segle VI d.C.. Fins ara la seva presència quedava documentada dins nivells de segle VI d.C a la Plaça del Rovellat (meitat de segle VI d.C.). En el nostre cas el fragment trobat apareix dins un estrat datat en l'últim quart de segle V d.C.

#### 5- Keay LVII B

Es tracta d'un tipus d'àmfora individualitzada per primer cop per Beltran com a forma 61. Formalment es de cos cilíndric amb llavi ametllat, exvasat cap l'exterior i lleugerament bisellat, amb una inflexió marcada a l'interior. Prové de Tunisia transportant oli.

Cronològicament apareix ben documentat en contextos de segona meitat de segle V d.C. fins a finals de segle VI d.C. dins la mediterrànea<sup>33</sup>. A Tarragona alguns exemplars apareixen en contextos de finals de segle V d.C. a Torre de l'Audiència no apareixen ja a la Necròpolis Paleocristiana. El nostre fragment apareix dins un

---

<sup>33</sup>. Keay, 1984, op. ja cit. n. 19. pàg. 299

nivell datat en la primera meitat de segle VI d.C.

## 6- Keay LXII

Amfora ja identificada per Beltran, designant-li el número 59. Es tracta d'un tipus molt nombrós i amb moltes variants, Keay distingeix 20 vores i 15 pivots diferents <sup>34</sup>. Aquesta àmfora produïda a gran escala a partir de la meitat de segle V a Tunisia per a transportar oli. Cronològicament Keay distingeix dues fases de producció. Una primerenca que començaria a partir del segon quart de segle V (variants Q i R); i, una segona a partir de la meitat de segle V on s'introduiria el tipus clàssic, que perdura fins meitat de segle VI. Els exemples per a la primera fase els aporten els jaciments següents: La necrópoli de Saint-Seurin a Burdeus <sup>35</sup>, datable entre el segle IV i inicis del V (variant R), a Cartago dins les excavacions britàniques en un context datat entre el primer quart de segle V i inicis del segle VI <sup>36</sup>, en el mateix lloc i dins les excavacions italianes <sup>37</sup> en un nivell datat entre

---

<sup>34</sup>- Keay, 1984, op. ja cit., n. 19

<sup>35</sup>- Keay, 1984, op. ja cit., n. 19 pàg. 349

<sup>36</sup>- Fulford, M., Peacock, D., 1984, op. ja cit. n.28 pàg.261

<sup>37</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19 pàg. 349

el 430 i 500 d.C. (variant R), la Schola Praeconum de Roma, nivell datat entre el 430 i 440 d.C. (variant Q)<sup>38</sup>.

Per a la segona fase els jaciments on apareix inicialment la variant clàssica són:

Cartago, dins les excavacions britàniques en nivells de la segona meitat de segle V d.C. (variants B i E)<sup>39</sup>. També s'observa que mentre la variant B encara està present en nivells de meitat de segle VI d.C., la variant A ja és una forma residual<sup>40</sup>.

Dins les excavacions italianes apareix la variant A en nivells datats entre el segon quart de segle V i inicis de segle VI d.C.<sup>41</sup>.

A Tarragona aquesta forma no s'identifica a la necròpolis Paleocristiana, però si ja en estratigrafies de la plaça del Rovellat anteriors a la meitat de segle VI d.C. i a la Torre de la Audiència dins nivells de la primera meitat de segle VI d.C.. A l'abocador de Vila-roma amb els seus 4

---

<sup>38</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, pàg. 349

<sup>39</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, pàg. 349

<sup>40</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. 349

<sup>41</sup>-Keay, 1984, op. ja cit. 349

fragments seria la primera documentació de la variant clàssica anterior a la meitat de segle V d.C. En el nostre cas apareixen 2 fragments pertanyents a la variant clàssica. Això vindria a reforçar el fet que el grup B es manté durant la primera meitat de segle VI d.C. ja que ens apareix en un nivell d'aquesta mateixa cronologia.

De fet i seguint a Keay<sup>42</sup> la producció africana d'ámfores es pot dividir en 3 etapes. La primera de finals de segle II d.C. fins a principis de segle IV d.C. que gira al voltant de l'africana I i II ( són els tipus denominats per Keay III, IV, V, VI, VII, i LXVIII). A partir d'aquest moment sorgeix una nova fase que perdurarà fins a meitat de segle V. Comença amb la producció de tipus cilíndrics de mitjanes dimensions (XXV, XXVII) per anar entrant cap el segon quart de segle V d.C. a crear-se tipus de majors dimensions com els XXXV A, XXXV B, LVA, LVIB, LVIII, LX, LXI, LXIID. D'aquests últims tipus a partir de la segona meitat del segle V sobreviuran els de major capacitat, essent sobre tot la forma LXI conjuntament amb la LXII les més comuns. Els que sorgeixen de nou són els tipus XXXVI, LVII, LXIII, LXIV, LXXV i LXXXV).

---

<sup>42</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n 19.



Dels 6 tipus trobats constatem 1 que pertany a la primera etapa de producció (Keay III B), 1 que pertany a la segona etapa (Keay XXIV), i els restants 4 ( Keay XXXV A, LVI B, LVII B; LXII) a la tercera.

Tots menys la forma XXIV són de producció tuniciàna, mentre que aquesta es tripolitàna. Tots transporten oli excepte la Keay III B que podria també portar garum i la Keay XXIV que es desconegut.

## B- Amfores Orientals.

### 1- Keay LIII / Late Roman Amphora 1

Es tracta d'un tipus d'àmfora de cos ovoide, vora perpendicular o lleugerament exvasada, de perfil rectangular, coll cilíndric, anses prominents i fons no diferenciat. Es caracteritzen per portar sovint un *titulus pictus* en la espatlla<sup>43</sup>. Es fabriquen a la regió d'Antioquia per al transport de l'oli.

Cronològicament apareixen els primers exemplars cap el segon quart de segle V d.C..

---

<sup>43</sup>- Pensabene, R.: Amfore tarde con iscrizione cristiane del Palatino, a Omaggio a Nino Lamboglia, V, R.S.L., ANY XLVII, n. 1-4, pàg. 181

Així ho demostren les estratigrafies de Cartago<sup>44</sup> o a Marsella durant el període 1 de la Bourse, datat entre el 425 i 450 d.C.<sup>45</sup>. A Tarragona els primers exemplars els trobem a l'abocador de Vila-roma durant el segon quart del segle V d.C.. En el nostre cas trobem 2 fragments que es troben situats en dos nivells, un datat en la primera meitat de segle V d.C. i un altre en l'últim quart del mateix segle.

## 2- Keay LIV / Late Roman Amphora 4

Aquest tipus es produït a la zona de Gaza per a vi. Cronològicament sembla que s'inicia la seva exportació cap a finals de segle IV d.C. éssent freqüent a Cartago i Roma durant els segle V i VI d.C.<sup>46</sup>, cap el segle VII d.C. es possiblement ja un element residual. A Tarraco es freqüent trobar-la a partir del segle V, com es el cas de l'abocador de Vila-roma<sup>47</sup>. En el nostre jaciment la trobem inclosa dins nivells de segona meitat de segle V d.C.

---

<sup>44</sup>- Peacock, D.P.S.: "The amphorae" in Excavations at Carthage: The British Mission, vol. 1, 2, 1984

<sup>45</sup>- Bonifay, M.: Observation sur les amphores a Marseille d'après les fouilles de la Bourse (1980-1984).

<sup>46</sup>- Panella, C. : Le merci: produzioni, itinerari e destini, in Società romana e impero tardoantico. Le merci gli insediamenti, Roma-Bari 1986. pàg. 269

<sup>47</sup>- TED'A, 1989, op ja cit. n. 9, pàg. 285

### 3- Keay LVI (bis) / Late Roman Amphora 3

Es tracta d'un petit contenidor que sembla produir-se a Asia Menor al voltant de Sardis pel transport de vi<sup>48</sup> o ungüents<sup>49</sup>. Es una forma que té tres variants segons Keay<sup>50</sup>. Va aparèixer a inicis de l'Alt Imperi amb una versió d'una sola ansa, la qual es substituïda a partir del segle IV d.C. per uns recipients a doble ansa. A Tarragona es documenta a la Torre de l'Audiència en contextos anteriors a finals del segle VI i dins l'abocador de Vila-roma dins un context de segon quart de segle V d.C.

Les primeres formes biansades ens les donen els nivells de finals de segle IV d.C. de l'Agora d'Atenes i de Cartago<sup>51</sup>. Posteriorment sembla que durant tota la primera meitat de segle V d.C. s'exten amb intensitat. Dins la primera meitat i la meitat de segle V d.C. sembla que s'exten amb intensitat. Així ho demostra la seva presència dins els nivells de la Schola Praeconum (430-450)<sup>52</sup> i del Temple de la Magna Mater

---

<sup>48</sup>- Panella, 1986 op ja cit. n.46, pàg. 267

<sup>49</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, pàg. 287

<sup>50</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, pàg. 286.

<sup>51</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, pàg. 287

<sup>52</sup>- Carigrani et alii: Roma, il contesto del tempio della Magna Mater sul Palatino., in Società romana e impero tardoantico. Le merci gli insediamenti. vol, I, 1986, pàg. 39

(430-475)<sup>53</sup>.

A Cartago es documenta en el dipòsit de la muralla de Teodosi datat entre el 425 i 475 d.C.<sup>54</sup>

Es manté d'una manera fluctuant durant finals de segle V inicis del VI. Així ho demostren els jaciments de Caesarea i Cartago<sup>55</sup>.

Finalment, sembla que deixa de produir-se cap a finals de segle VI d.C.. Els nivells de finals de segle VI d.C. de Cartago presenten un tipus d'àmfora residual, mentre que ens els estrats del segle VII d.C. ja no apareix<sup>56</sup>.

#### 4- Keay LXV / Late Roman Amphora 2

Amfora globular procedent del Mar Negre o de l'Egeu Septentrional <sup>57</sup>que possiblement portes vi<sup>58</sup>. Quant a la seva cronologia els primers exemplars apareixen a l'Agora d'Atenes en

---

<sup>53</sup>- Carigrani et alii, op. ja cit. n. 52 1986, 39

<sup>54</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, 287

<sup>55</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, pàg. 289

<sup>56</sup>-Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, 289

<sup>57</sup>- Panella, 1986, op. ja cit. n. 46, pàg. 267

<sup>58</sup>- Keay, 1984, op. ja cit. n. 19, pàg. 354

contextos de segle IV d.C.<sup>59</sup> però la seva exportació sembla que no comença fins a finals de la primera meitat del segle V d.C. . A partir d'aquí anirà augmentant poc a poc la seva presència als jaciments mediterranis ( Cartago, finals de segle V d.C.<sup>60</sup>, Marsella<sup>61</sup> id.) fins a tindre un període de màxima difusió durant el segle VI d.C. desapareixen al segle VII d.C.. A Tarragona apareix documentat dins l'abocador de Vila-roma el segon quart de segle V d.C.. En el nostre cas apareix un fragment dins un nivell de segle VI d.C.

En resum podem veure que tenim la representació de 4 contenidors bàsics de l'exportació de productes orientals cap occident durant la baixa romanitat.

En efecte les dues zones principals d'exportació oriental seran l'Egea-Focèa d'on tenim els tipus Keay LXV i LIII bis, i la Sirio-Palestina amb el tipus Keay LIII i Keay LIV. Aquesta facies dels quatre productes orientals sembla repetir-se de manera força habitual en els contextos de segle V i VI d.C. de la ciutat de Tarraco (abocador de Vila-roma, Antiga Audiència , col·legi d'arquitectes, Plaça dels Angels , etc.). Encara que a nivell més

---

<sup>59</sup>- Robinson, H.: The Athenian Agora V. Pottery of the roman period. Chronology, Princenton, 1959

<sup>60</sup>- Riley, J.: The pottery from the cisterns 1977.1, 1977.2, and 1977.3, in Excavations at Carthage 1977, VI University of Michigan, American Schools of Oriental Research, Michigan 1981, pàg. 103

<sup>61</sup>. Bonifay, 1987, op. ja cit. n. 45, pàg. 290.

humild sembla repetir-se la major presencia de les importacions Sirio-Palestines i més en concret les àmfores de Gaza (Keay LIV /Late Roman Amphora 4) que les importacions de l'Egeu i Asia Menor. Quant al producte totes les àmfores semblen respondre a vi, contràriament al que havíem vist en l'àmfora africana on tots els contenidors semblaven transportar oli.

## C- Amfores Sud-Hispàniques.

Comprovem que a excepció de la Keay XXII / Almagro 50, trobem la tipologia bàsica de les produccions de la Bètica en la baixa romanaitat. En efecte constatem les formes següents:

### 1- Keay XIII B / Dressel 23

Aquest tipus anirà substituint la forma Dressel 20 cap el final de segle III d.C., essent l'últim contenidor per al transport de l'oli de la Bètica. La seva producció arribarà fins la meitat del segle V d.C., moment en que sembla definitiu el desplaçament de l'oli Bètic per l'Àfrica<sup>62</sup>. Malgrat tot, a les estratigrafies de Tarraco aquest tipus afrmòric apareix no sols a la primera meitat de segle V d.C. amb certa abundància<sup>63</sup> si no que segueix present en la segona meitat encara que d'una forma més minsa<sup>64</sup>.

En el nostre cas el fragment detectat apareix en l'unitat 108 situada dins el segle VI d.C. Keay proposa per aquesta producció una franja cronològica que va dels segle IV a meitat de segle V d.C.

---

<sup>62</sup>- Panella, 1986, op. ja cit. n. 46 pàg. 256

<sup>63</sup>. TED'A, 1989, op. ja cit. n. 9, pàg. 291

<sup>64</sup>. Jaciments, de l'Antiga Audiència, Abocador de Vila-roma, Col·legi d'arquitectes o Plaça dels Angels.

## 2- Keay XVI A / Almagro 50

Aquest tipus de contenidor per a transportar salaons, té la peculiaritat de la possible existència d'algun centre productiu en el nord-est de la Tarraconense<sup>65</sup>, no sabem si tindriem que relacionar-ho amb un procés de substitució de la forma Dressel 7/11 de producció tarraconesa per aquest nou tipus tal com tenim documentat a la bética per al comerç de salaons. Pel que fa a la seva cronologia sembla que comença generalitzar-se la producció a partir del segle III d.C. arribant fins la meitat del segle V d.C, com ho demostra el derelicte de Port Vendres<sup>66</sup>. A Tarragona queda documentat a l'abocador de Vila-roma dins la primera meitat del segle V d.C. o a la seu del Col·legi d'Arquitectes en contextos de segona meitat de segle V d.C.. En aquesta intervenció apareix dins un nivell de primera meitat de segle V d.C.

## 3- Keay XIX / Almagro 51 A i B

També destinada a la producció de salaons, cronològicament és un àmfora que es difon

---

<sup>65</sup>- Keay, 1984 op. cit. not n. 19, pàg. 151

<sup>66</sup>- Tortorella, S.: *Ceràmica di produzione africana e rivenimenti archeologici sottomarini della media e tarda eta imperiale: analisi dei dati e dei contributi reciproci*, MEFRA, 93, 1981, pàg. 373



apartir del segle IV d.C. i perdura durant el segle V d.C. A Tarragona es abundant a la necròpolis Paleocristiana dins nivells de finals de segle IV i primera meitat del segle V d.C., a l'abocador de Vila-roma a finals de la primera meitat de segle V d.C., a l'Antiga Audiència en contextos de l'últim quart de segle V d.C. així com al Col·legi d'Arquitectes en contextos de finals de segle V inicis dels VI d.C.. En el nostre cas aquest tipus ens apareix dins un nivell de segle VI d.C.

#### 4- Keay XXIII / Almagro 51 C

Es un tipus que malgrat que part de la seva producció es sud-hispànica, no es sap si bética o lusitana, no es descarta la seva possible producció Africana o inclús Tarraconesa<sup>67</sup>.

Cronològicament es comença a detectar la seva producció en la segona meitat de segle III d.C. i arriba fins a meitat de segle V d.C.. A Tarraco apareix documentat a la Necròpolis Paleocristiana en nivells de finals de segle IV inicis del V d.C., l'abocador de Vila-roma (1a. 1/2 de segle V d.C.), Antiga Audiència (2a. 1/2 de segle V d.C.), i col·legi d'Arquitectes (finals de segle V d.C.). En el nostre cas es troba en un context de l'últim quart de segle V d.C..

---

<sup>67</sup>- Keay, 1984, op. ja cit, n. 19, pàg. 173

Un altre tipus ceràmic que ens apareix és la ceràmica de cuina de la qual ens trobem les següents produccions:

#### A- L'importació Africana

##### 1- Ostia I fig. 261

Ens apareixen dos fragments d'aquest tipus de plat tapadora. Són dues peces amb les vores força engruixides la qual cosa les ubica dins les produccions finals d'aquest tipus de vaixel·la culinària, és a dir, cap a finals de segle IV i principis del V d.C.

En el nostre jaciment han aparegut dins de contextos de segle VI d.C. i de segle XIV d.C. com a elements residuals.

##### 2- Ostia IV fig. 1

Es tracta d'una cassola amb una engalba interior de color taronjós i pàtina cendrosa a l'exterior. Es una variant de la forma Lamboglia 9A que apareix sempre en contextos de segona meitat de segle IV d.C. fins la meitat de segle VI d.C.. En el nostre cas els 2 fragments apareixen en nivells del segle VI d.C.

## B -La ceràmica Grollera de cuina

La tenim repartida entre 21 fragments de coccio reductora i 4 d'oxidant.

Pel que fa als tipus identificats hem recuperat 7 elements amb forma, Així documentem 2 elements que poden adscriure's morfològicament a les cassoles tipus Vila-roma 7.10 i Vila-roma 7.4. En el primer cas ( Lam. VI,1) tant la pasta, amb desengreixant de mica daurada, com la seva coccio final que li dona un color taronja i gris respon al tipus trobat en l'Abocador, Però en aquest cas els agafadors semilunars o d'orelletes són un xic diferents, més elevats i apuntats. Morfològicament peces similars són identificades per Fulford i Peacock a Cartago<sup>68</sup> i per Reynolds a Alacant<sup>69</sup>, adscribint-les a la forma 3 de la " hand made fabric 1.1 " de Fulford. Aquest tipus sembla produir-se a Pantelleria i apareixen en contextos de segle IV fins a la 2a. 1/2 de segle V d.C.. El nostre fragment apareix datat en un nivell datat a l'últim quart de segle V d.C.

L'altre fragment es similar al Vila-roma 7.4 tant pel que fa a les pastes (grises amb desgreixant de cuarç i calç) com per la concepcio morfològica. La datació del nostre fragment es l'últim quart de segle V d.C.

D'altra banda tenim un fragment (Lam. VI, 2) que es pot adscriure a les olles que imiten formes africanes. En efecte,

---

<sup>68</sup>- Fulford, M., Peacock, D., 1984, *op. ja cit. n.14*

<sup>69</sup>- Reynolds, P.: *Ceràmica Tardorromana modelada a mano de caracter local, regional i de importación de la provincia de Alicante, Lucentum IV, Alicante 1985, 245-267*

malgrat tractar-se d'una forma feta amb pasta grollera, reduïda amb desgreixant de cuarç i calç, presenta una tendència formal cap el tipus 5.40 de Vila-roma de producció africana. Aquests tipus s'inclouen dins les produccions anomenades " late cocking wares " per Hayes<sup>70</sup>. Encara en un estadi incipient del seu estudi sembla que a partir de les estratigrafies de Cartago comencem a tindre coneixements sobre elles. Ens demostren l'inici de la seva producció a partir de la primera meitat de segle V d.C. i arriben fins el segle VII d.C.

En el nostre cas sembla que estem davant d'una imitació local. Ens apareix dins un nivell datat en l'últim quart de segle V d.C.

Un altre element es un pot o tupí (lam. XIII, 2), un fragment de vora amb solc per a tapadora , molt fumats i amb desgreixant de cuarç, molt similar al tipus 7.38 de Vila-roma. Apareix dins un context de finals de segle V d.C.

El següent element es una olla de pasta grollera, amb desgreixant de cuarç i calcari ( Lam. XIII, 1) amb el llavi arrodonit i exvasat amb un diàmetre de 22 cms. de boca. La seva morfologia és similar a les olles de ceràmica comuna oxidada que apareixen en l'abocador de Vila-roma<sup>71</sup>. En el nostre cas apareix dins un nivell de finals de segle V d.C.

Per últim tenim dues tapadores de pasta molt negra, fumades i brunyides exteriorment amb desgreixant quarcític que també formen part del context de finals de segle V d.C.

---

<sup>70</sup>- Michigan I, op. ja cit. pàg. 95-97

<sup>71</sup>- TED'A, 1989, op. ja cit., pàg. 214-218

## - La ceràmica de producció medieval

Dins la nostre intervenció apareix un nivell d'època medieval amb abundant material i molt ben definit. Es tracta de l'estrat 232 que funciona com a element d'amortització del dipòsit format pels murs 230, 231 i 238. la seva datació correspon a la 1a. 1/2 de segle XIV d.C.

Es compon dels següents elements:

### 1- Ceràmica de reflexos metàl·lics

Tenim la resta d'un fons amb peu que presenta una decoració pràcticament esborrada en reflex. Es tracta d'una sèrie d'arcs entrecreuats i inserits en una banda en reflex de cobalt i entre ells apareixen espirals també en reflex de cobalt. Sembla que aquesta decoració la tenim que relacionar amb les produccions de Paterna<sup>72</sup> de reflex enquadrades en la 1a. 1/2 de segle XIV d.C. i que són conegudes com Ceràmiques de Pula<sup>73</sup>.

### 2- Ceràmica en verd i manganès

Aquí identifiquem els següents elements:

Una servidora decorada amb una orla a la vora, entre

---

<sup>72</sup>- M. González Martí: *Ceràmica del Levante Español. Siglos Medievales, vol. I, Loza, Barcelona 1944, pàg. 355*

<sup>73</sup>- González Martí, 1944, *op. cit. n.70, pàg. 330 i ss.*

quatre filets de manganès apareix un romb amb un aspa inscrita en manganès i en els interespais dos traços transversals en verd. Correspon al tipus 4 del castell de Llinars del Vallès<sup>74</sup>. En aquest castell destruït per un terratrèmol en 1448 aquest tipus d'orla ja és residual, suposant els autors que són pròpies dels moments inicials de la producció en verd i manganès (segona meitat del segle XIII inici del XIV d.C.).

Quant a la decoració central aquesta es zoomorfa presentant un cérvid femella. Aquest tipus de decoració: orla complicada més animal central es força freqüent en les produccions de Manresa i en concret en l'època més antiga datada entre finals de segle XIII i principis del segle XIV d.C.

Un altre peça és un plat amb orla tipus 5 de Llinars del Vallès. Entre quatre filets de manganès apareix una seqüència de quatre "chevrons" també en manganès. Entre cada seqüència dos ratlles en verd. L'interior sembla respondre a un tema zoomorf, possiblement un au, que apareix centrat i emmarcat per dos filets. Aquests tipus d'elements són també molt freqüents en produccions de Manresa. Les orles complicades sobre plats amb ala solen adscriure's a la fase més antiga d'aquesta producció, finals dels XIII començament del XIV d.C.<sup>75</sup>

---

<sup>74</sup>. Monreal, L. i Barrachina, Jaume.: *El castell de Llinars del Vallès, un casal noble a la Catalunya del segle XV.*, Montserrat 1983, pàg. 103.

<sup>75</sup>. Lerma, J.V. et alii.: *La loza gòtica mudejar de la ciudad de València*, Valencia 1992, pàg. 174

### 3- Ceràmica monocroma en manganès

D'aquest tipus tenim dues peces amb perfil complet. Es tracta de dues escudelles amb peu que presenten decoracions molt senzilles . En la primera (Lam. XIX) sobre la vora apareix una decoració de grups de tres pals en manganès i en el seu interior , en el centre, un quadrat traspasat per una creu també en manganès. La segona peça presenta també els grups de tres pals sobre la vora i en el centre una estrella de 8 puntes formada per l'entrecreuament de 4 pals. Aquests tipus molt freqüents en la tradició ceramista catalana també apareixen molt ben representats a Manresa, funcionant cronològicament amb la ceràmica de verd i manganès. A Rougiers ceràmiques monocromes en manganès apareixen ja en nivells de la primera meitat del segle XIV<sup>76</sup>.

### 4- Ceràmica vernissada en blanc

Aquest tipus de ceràmica no porta cap decoració, únicament vernís en blanc (Lam. XVIII). Disposem de 2 perfils complets, en concret un plat amb orla i una escudella, així com dos fons amb peu. Totes quatre responen a tipus habituals i emparentats amb les

---

<sup>76</sup>- Damians d'Archimbaud, G.: *Les fouilles de Rougiers (Var). Contribution a l'archeologie de l'habitat rural medieval en pays méditerranéen. Editions du CNRS, Paris 1980, pàg. 391*

ceràmiques monocromes en manganès i verd i manganès, funcionant cronològicament en la mateixa època.

#### 5- Ceràmiques vidrades melades.

Aquest tipus del qual disposem 49 fragments ens ha proporcionat 9 vores que ens ha permès reconèixer algunes olletes globulars amb petites anses, gibrells i el més espectacular, tres grans tapadores gairebé senceres totes tres vidrades melades en verd de les quals una (lam. 17, 1) presenta una decoració de ones. Cronològicament aquestes peces tenen la seva plenitud durant tot el segle XIX i XV d.C. perdurant amb posterioritat dins l'edat moderna.

#### 6- Comuna Oxidada

Aquest tipus ceràmic és també denominat "obra aspra" ja que no portava vernís plumbífer. Tenim 14 fragments on podem identificar una vora amb coll, un fons i un ansa que amb tota seguretat responen a una mateixa peça, en concret a una gerra de boca exvasada. Cronològicament funcionaria durant els segles XIV i XV d.C.

#### 7- Altre material residual

De ceràmica grisa solament tenim 3 fragments sense



forma. Així mateix hem recuperat 50 imbrices  
pràcticament sencers, el que ens indicaria un  
abocament en massa.

## 6- ESTUDI DE LES ESTRUCTURES ARQUITECTÒNIQUES

A part dels dipòsits de caire molt modern (segles XIX i XX d.C.) quatre són les estructures amb entitat arqueològica que hem trobat en el subsòl d'aquest local.

Si comencem per la més moderna ens trobem davant d'un dipòsit quadrangular de 2.20 amplada de boca, format per murs de 30 cms. de gruix ( u.e. 230, 231, 238) fets de mamposteria travada amb argamassa de calç, encara que en algunes parts (u.e. 231) presenta varies filades disposades en *opus spicatum*. La alçada conservada varia entre 1.30 i 1.50 ms. presentant un seguit de paviments adossats ( u.e. 213 i 217). Aprofita les estructures més antigues per assentarse, tal es el cas dels murs directament recolzats sobre les escales romanes i el fons del dipòsit que coincideix amb l'inici de l'antic paviment romà. Quant a la seva funcionalitat sembla que el tindríem que relacionar amb un dels molts dipòsits de caire agrícola que ens trobem a la zona en època medieval. Malgrat que això no sigui definitori no hi ha que oblidar que estem en el carrer major una de les vies principals d'accés al centre de la ciutat i al costat de la plaça de les cols un dels espais destinats a mercaderies de caire agrícola.

Pel que fa a la seva cronologia tant la trinxera de fonamentació com els paviments i llur preparació pràcticament no ens aporten cap tipus de dada concloent. El que si tenim ben documentat es el seu nivell d'amortització (u. e. 232) al qual tenim datat dins la primera meitat de segle XIV d.C.

El següent element es un angle d'una estructura quadrangular de la qual documentem 1.20 ms. per la vessant nord i 1 ms. per l'est ( u. e. 222). Fet

de mamposteria i argamassa de calç presenta uns murs de 30 cms. d'ample conservats en una alçada de 50 cms.. Apareixen una sèrie de paviments adossats ( u.e. 223, 225, 227) que demostren la intensa utilització que ha sofert l'espai. Quant a la seva funció sembla clar que es tracta de les restes d'una casa amb els seus paviments però que de la qual gairebé no podem dir res més. La seva cronologia també planteja forts problemes ja que els nivells estratigràfics que podien donar algun tipus de llum són realment foscos quant a indicacions cronològiques. Sabem que tota l'estructura amortitza un nivell (u.e 220) de 1a. 1/2 de segle VI d.C. i que a la seva vegada es amortitzada pel dipòsit anterior a la 1a. 1/2 de segle XIV d.C.

L'estructura següent es el que resta d'un gran mur (u.e 234) fet de pedra seca conservat en 67 cms. d'alçada i amb 80 cms d'amplada per 1.80 ms. de llargada documentable. Sobre ell es recolza part del mur sud de l'edifici actual per la qual cosa no podem saber la seva amplada total i la seva llargada. Apareix tallat a la zona del dipòsit medieval per la construcció d'aquest. Amb les dades que disposem no podem establir la seva funcionalitat, però cronològicament sembla que cal situar-lo en un moment en que el gran conjunt del Forúm Provincial deixa d'utilitzar-se per a les activitats per les que fou concebut, ja en època baix imperial. Quant a la seva amortització el nivell que fa aquesta funció el tenim datat en la 1a. 1/2 de segle V d.C.

Per últim l'estructura més important i espectacular sobre la que s'han construït totes les altres es l'escalinata d'accés del fòrum al porticat i a l'àrea de culte. Disposem en efecte d'una escalinata de marbre de del tipus Santa Tecla documentada en 14.5 ms. de llargada de la qual s'han conservat fins a 9 esglaons d'alçada, els quals s'assenten sobre una massa d'*opus caementicium*. Tota aquesta estructura es recolza a un massís

d'*opus quadratum*, revestit per plaques de marbre també del tipus Santa Tecla, i amb una motllura exterior de taló recte de marbre de Carrara.

Quant a l'interpretació de totes aquestes estructures sembla evident que les tenim que relacionar amb l'accés central i monumental del Fòrum Provincial al Recinte de Culte. Estaríem doncs davant d'un cos sortint del porticat que salvaria el desnivell existent entre aquesta estructura i el paviment del Fòrum (aprox. 3.5 m.). A partir del replà del porticat s'aixecaria un altre estructura d'escales que donaria accés al recinte de culte.

El nostre cos d'escales tindria una llargada de 30 m. dels quals en documentem la meitat pràcticament intactes, i 14 esglaons d'alçada. Aquests escales presenten una sèrie de forats en el segon esglaó de pujada que semblen indicar l'existència d'algun tipus d'element, en concret un enreixat que molt possiblement barraria el pas obrin-se en ocasions cerimonials.

Davant mateix de l'escalinata i obrin-se a la plaça del fòrum apareix restes d'argamassa de calç amb empremtes d'un enllosat, per la qual cosa suposem estaríem davant de la *via triumphalis* que travessaria la plaça del fòrum.

## 7- LES FASES CRONOLÒGIQUES DOCUMENTADES

De més antiga a més moderna les fases són les següents:

### A- Època Flavia

Es tracta de l'estructura d'escales descrita anteriorment i que funciona conjuntament amb tot el complex administratiu i cultural construït a Tarraco a partir de 69 d.C.

### B- Època Baix Imperial Romana

- Constatem la construcció d'un mur de grans dimensions travat en sec que funciona paral·lelament a l'escalinata alt imperial, la qual sembla seguia en ús. Aquesta estructura es amortitzada en la 1a. 1/2 de segle V d.C.
- Construcció d'un paviment de terra piconada que segueix demostrant que l'escalinata està en ús i que cronològicament podem situar en l'últim quart del segle V d.C.
- Paviment de terra piconada que amortitza l'anterior i que podem situar en la 1a. 1/2 de segle VI d.C.
- Estructura d'habitació amb tot un seguit de paviments relacionats que amortitza l'anterior i que podríem situar possiblement a finals de segle VI d.C.

### C- Època Medieval

Documentem la construcció d'un dipòsit amb parament d'*opus spicatum*, que apareix amortitzat en la primera meitat

de segle XIV.

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 105				
ELEMENTS DE DATACIÓ:			DATACIÓ:					
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-	Hayes 99					1	1	425-620 d.C.
Amf. Oriental	Keay 54		1			1	2	400-600 d.C.
Comuna Oxidada			5			1	6	
Cer. Vidrada			1				1	
Mahó			1				1	
Tegula			2				2	
Pedra Calcaria						1	1	Placa

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 107				
ELEMENTS DE DATACIÓ: DATACIÓ:								
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-	Waagé 1948, tav.VIII		4			1	5	n. 802,k 580/600 - 660 d.C.
Amf. Africana	Keay 24		16				16	300 - 450 d.C.
Amf. Oriental	Keay 54					1	1	400 - 600 d.C.
Amf. Indeterminada			1				1	
Tegula			2				2	



FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 108				
ELEMENTS DE DATACIÓ:								
DATACIÓ:								
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-	Lamboglia 58		2			1	3	400 - 500 d.C.
Cuina Africana	Ostia II, fig. 303					1	1	50 - 150 d.C.
Cuina Africana	Ostia IV, fig. 1					2	2	360/440 - segle VI d.C.
Amf. Bética	Keay 19			1			1	1 <sup>a</sup> ½ S. III - 300 d.C.
Amf. Oriental	Keay 65		2				2	400 - 600 d.C.
Amf. Itàlica Tard.	Keay 52					1	1	350 - 550 d.C.
Amf. Africana	Keay 35 A					1	1	450 - 600 d. C.
Amf. Africana			6	2	1		9	
Amf. Indeterminada			13			2	15	
Comuna Reduïda			2			3	5	
Imbrex						1	1	
Marbre						2	2	Plaques

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 110				
ELEMENTS DE DATACIÓ:			DATACIÓ:					
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -A-			3				3	
T.S.C. -D-	Hayes 73					1	1	400 - 475 d.C.
T.S.C. -D-	Hayes 67					1	1	350 - 475
T.S.C. -D-			1				1	
T.S.H. Tardana	Drag. 37					1	1	S. IV - S. V d.C.
Cuina Africana					1		1	
Amf. Africana	Keay 55 A						2	Finals S. V - Finals S. VI d.C.
Amf. Bètica	Keay 23		1				1	300 - 450 d.C.
Amf. Indeterminada				1			1	
Comuna Oxidada			7			3	10	
Grollera Oxidada			1			2	3	
Grollera reduïda			2			2	4	

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 111				
ELEMENTS DE DATACIÓ:		DATACIÓ:						
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-	Hayes 57 A					1	1	440/450 - 550 d.C.
Amf. Africana			7				7	
Amf. Oriental	Keay 53		1				1	400 - 600 d. C.
Amf. Indeterminada			8	1			9	
Comuna Oxidada			8			1	9	

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT:		Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 112		
ELEMENTS DE DATACIÓ:				DATACIÓ:				
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-	Hayes 61					1	1	325 - 460 d.C.
T.S.C. -D-	Waagé 1948, IX, 831 u					1	1	325 - 460 d.C.
Amf. Africana			9				9	
Amf. Lusitana	Key 16 A					1	1	200 - 425 d.C.
Amf. Oriental	Key 53		3			1	4	400 - 600 d.C.
Amf. Indeterminada			8				8	
Cuina Africana	Ostia I, fig. 261		1			1	1	Antonins/Severs - inicis S. V
Comuna Oxidada			10			1	11	1
Tegulae						1	1	
Marbre						2	2	Plaques

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major, 44		CAMPANYA: -1993		UE: 206				
ELEMENTS DE DATACIÓ:		DATACIÓ:						
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
Amf. Africana			1				1	
Comuna Reduïda			1				1	
Imbrex			1				1	

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 216							
ELEMENTS DE DATACIÓ:						DATACIÓ:					
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES	I OBSERVACIONS		
Comuna Oxidada			4			1	5				
Comuna Reduïda			1				1				
Amf. Indetrm.			1				1				
Vidrada			1				1				
Ímbrex			4				4				



FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT:		Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 220		
ELEMENTS DE DATACIÓ:								
DATACIÓ:								
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
Amf. Africana	Keay 62 A		15			1	16	450 -600 d. C.
Amfora Bètica	Keay 13 b				1		1	225 - 400
Cuina Africana	Ostia I, fig. 261					1	1	
Amf. indeterminada			3				3	
Comuna Reduïda						1	1	
Comuna Oxidada			4	2		1	7	
Imbrex			2				2	
Marbre						4	4	Plaques i Motllura



FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major 44		CAMPANYA: 1993		UE: 221				
ELEMENTS DE DATACIÓ:			DATACIÓ:					
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-	Atlante XXXVI					1	1	350 - 465 d.C.
T.S.C. -D-	Hayes 87 B					1	1	450 - 550 d.C.
T.S.C. -D-					3		3	
Late Roman C	Hayes 3C					1	1	460 - 475 d.C.
Amf. Africana	Keay III B		48	2		2	52	225 - 450 d.C.
Amf. Bètica			7	1			8	
Amf. Oriental	Keay LIV D		7	1		1	9	400 - 600 d.C.
Amf. Indeterm.			29	2			31	
Grollera Reduïda			9	4		3	16	
Oxidada romana			41	12	1	6	60	



FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT: Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 226				
ELEMENTS DE DATACIÓ:								
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-			1				1	
Amf. Africana			3				3	
Amf. Indeterminada			1				1	
Grollera Oxidada			1				1	
Grollera Reduïda			1				1	
Imbrex			2				2	
Tegulae			1				1	
Marbre						1	1	Placa

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT:		Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 228		
ELEMENTS DE DATACIÓ:				DATACIÓ:				
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-	Hayes 91				1			350 - 500 d.C.
Amf. Africana			6				6	
Amf. Indeterminada			3				3	
Comuna Oxidada			2				2	
Com. Reduïda			3				3	
Tegula			1				1	
Imbrex			1				1	

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT:		Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 229		
ELEMENTS DE DATACIÓ:				DATACIÓ:				
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
T.S.C. -D-			1				1	
Comuna Oxidada			4				4	
Comuna Reduïda						1	1	
Amf. Africana	Keay 62 A					1	1	450 - 533 d.C.
Amf. Africana	Keay 57 B					1	1	450 - 550 d.C.
Amf. Africana			9				9	
Amf. Oriental	Keay 53		1				1	400 - 600 d.C.
Amf. Indeterminada			1	2			3	
Tegulae			1			1	2	
Mahó			1				1	

## FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT:		Major, 44		CAMPANYA: 1993		UE: 232		
ELEMENTS DE DATACIÓ:								
DATACIÓ:								
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS
C. Vidrada melada			28	1	9	11	49	
Comuna Oxidada			11	1	1	1	14	
Vidrat vert i blanc						1		
Vert i Manganés			1			4		
Blanc i manganés		2					2	
Vidrat en blanc		2	1		1		4	
Blau i Reflex					1		1	
Grisa Medieval			3				3	
T.S.C. -D-						1	1	
Amf. Africana			11			1	1	
Amf. oriental				2			2	
Amf. Indeterm.			1	1			2	

FITXA DE REGISTRE DE CERÀMIQUES

JACIMENT:		Major, 44		CAMPANYA:		1993		UE:		232	
ELEMENTS DE DATACIÓ:						DATACIÓ:					
CL. CERÀMICA	TIPUS	PC	INF	ANS	FONS	VOR	TOTAL	REFERÈNCIES I OBSERVACIONS			
Oxidada Romana			2			2	4				
Vidre			7			2	9				
Ferro		1					1	clau			
Imbrices		50					50				
Tegulae			2			2	4				

LAMINA I, U.E. 105

- 1.- T.S.C. -D- (vo) Hayes 99
- 2.- Comuna Oxidada (vo)

U.E. 107

- 3.- T.S.C. -D- (vo) Waagé 1948, tav. VIII, n. 802 k
- 4.- Amfora oriental (vo) Keay LIV

LAMINA II, U.E. 108

- 1.- T.S.C. -D- (vo) Lámboqlia 58
- 2.- Grollera reduída (vo)
- 3.- Amfora Itálica Tardana (vo) Keay LII

LAMINA III, U.E. 108

- 1.- Grollera reduída (tapadora)
- 2.- Amfora Africana (vo) Keay XXXV A
- 3.- Amfora Africana (pivot)

LAMINA IV, U.E. 110

- 1.- T.S.C. -D- (vo) Hayes 73
- 2.- T.S.C. -D- Hayes 67
- 3.- T.S.C. -D- (vo) indeterminada
- 4.- T.S.H. Tardana (vo) Drag. 37
- 5.- Amfora Africana (vo) Keay LV A

LAMINA V, U.E. 110

- 1.- Comuna Oxidada (vo)
- 2.- Comuna Oxidada (vo)



LAMINA VI, U.E. 110

- 1.- Grollera Oxidada (vo)
- 2.- Grollera Reduïda (vo)
- 3.- Grollera Reduïda (vo)

LAMINA VII, U.E. 111

- 1.- T.S.C. -D- (vo) Hayes 61
- 2.- Comuna Oxidada (vo)

LAMINA VIII, U.E. 112

- 1.- T.S.C. -D- (vo) Hayes 61
- 2.- Cuina Africana, Ostia I fig. 261
- 3.- Amfora Sud-hispànica (vo) Keay XVI A
- 4.- Comuna Oxidada (vo)

LAMINA IX, U.E. 220

- 1.- Amfora Africana (vo) Keay LXII A
- 2.- Amfora SudHispànica (vo) Keay XIII
- 3.- Comuna Oxidada (vo)

LAMINA X, U.E. 220

- 1.- Cuina Africana, Ostia I fig. 261
- 2.- Grollera reduïda (vo)
- 3.- Motllura de Marbre

LAMINA XI, U.E. 221

- 1.- Late Roman C (vo) Hayes 3 C
- 2.- T.S.C. -D- (vo) Atlante XXXVI
- 3.- T.S.C. -D- (vo) Hayes 87 B
- 4.- T.S.C. -D- (fons)

LAMINA XII, U.E. 221

- 1.- Comuna Oxidada (vo)
- 2.- Comuna Oxidada (vo)
- 3.- Comuna Oxidada (tapadora)
- 4.- Comuna Oxidada (morter)

LAMINA XIII, U.E. 221

- 1.- Grollera Reduïda (vo)
- 2.- Grollera Reduïda (vo)
- 3.- Grollera Reduïda (vo)
- 4.- Grollera Reduïda (vo)

LAMINA XIV, U.E. 221

- 1.- Comuna Oxidada (vo)
- 2.- Comuna Oxidada (vo)
- 3.- Comuna Oxidada (vo)
- 4.- Comuna Oxidada (vo)

LAMINA XV, U.E. 221

- 1.- Amfora Africana (vo) Keay III B
- 2.- Comuna Oxidada, africana, (vo)
- 3.- Amfora Oriental, Keay LIV D

LAMINA XVI, U.E. 229

- 1.- Amfora Africana, (vo) Keay LXII A
- 2.- Amfora Africana (vo) Keay LVII B
- 3.- Grollera Reduïda (vo)

LAMINA XVII, U.E.232

- 1.- Vidrada melada en vert, tapadora
- 2.- Vidrada melada en vert, tapadora
- 3.- Vidrada melada en vert, tapadora

LAMINA XVIII, U.E. 232

- 1.- Vidrada en blanc, plat
- 2.- Vidrada en blanc, bol
- 3.- vidrada en blanc, fons

LAMINA XIX, U.E. 232

- 1.- Blanc i manganés, bol

LAMINA XX, U.E. 232

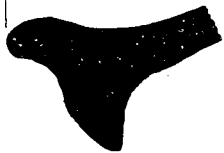
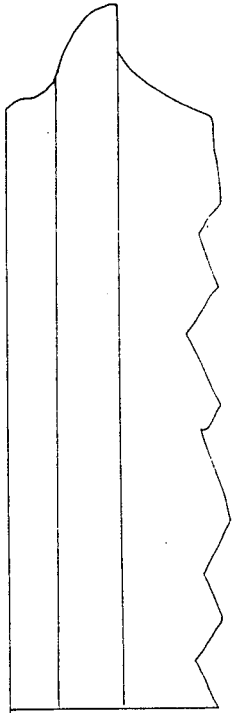
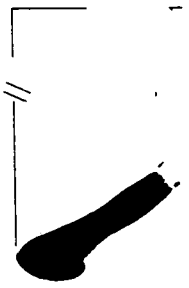
- 1- Blanc i manganes, bol

LAMINA XXI, U.E. 232

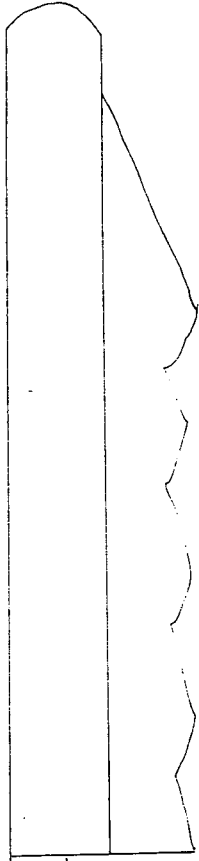
- 1.- Vert i manganes, vora

LAMINA XXII, U.E. 232

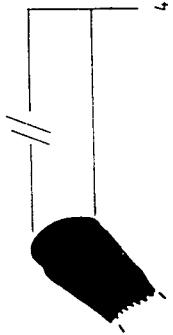
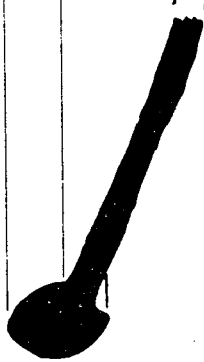
- 1.- Blanc i manganés, vora



2



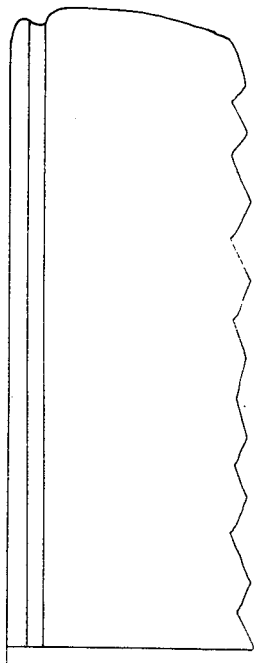
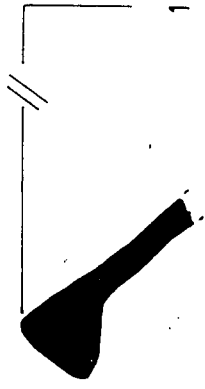
3



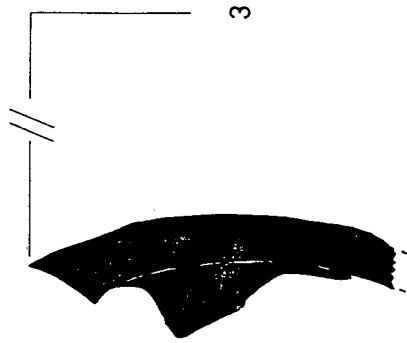
4



L.A.M. 1



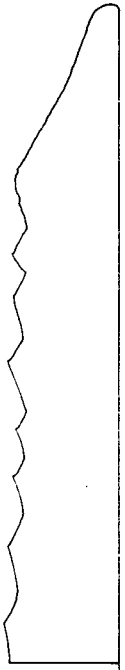
2



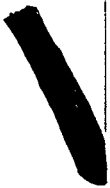
3



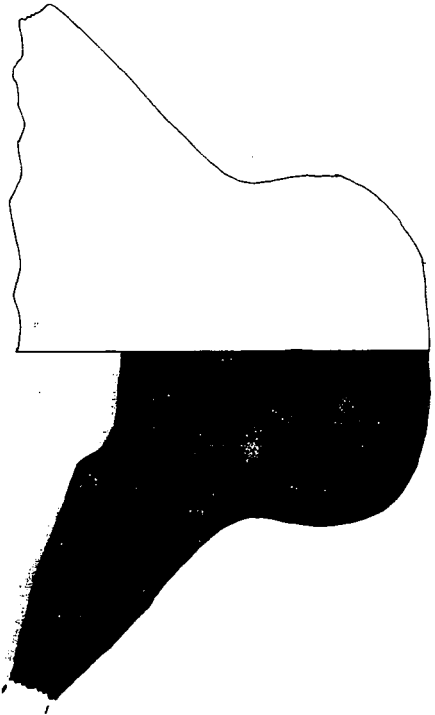
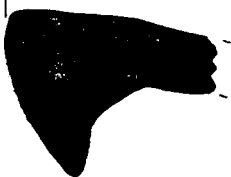
L.A.M. 2



1



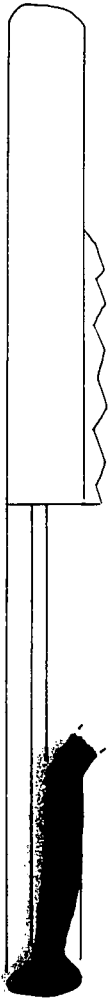
2



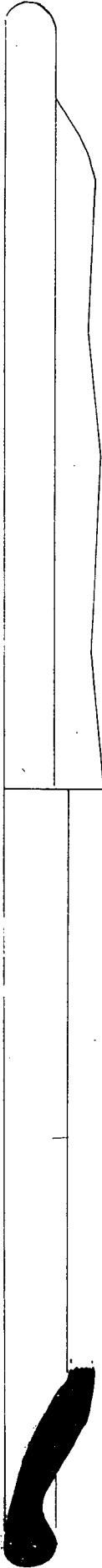
3



L A M. 3



1



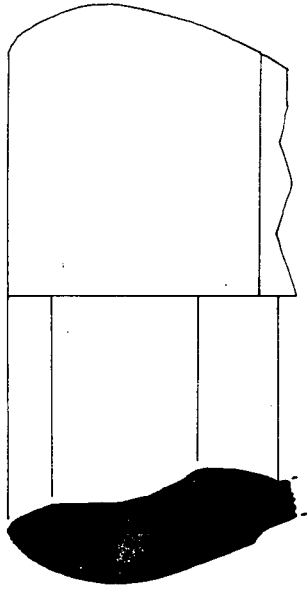
2



3



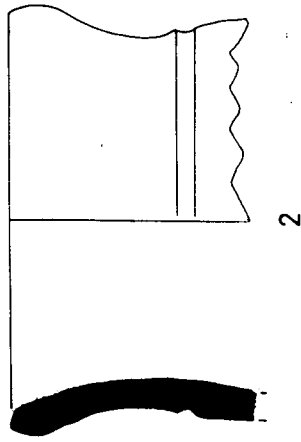
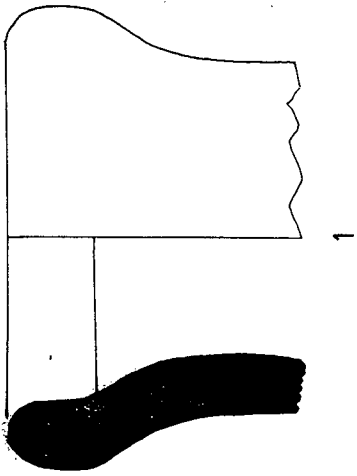
4



5

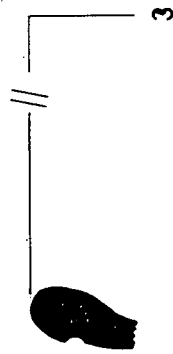
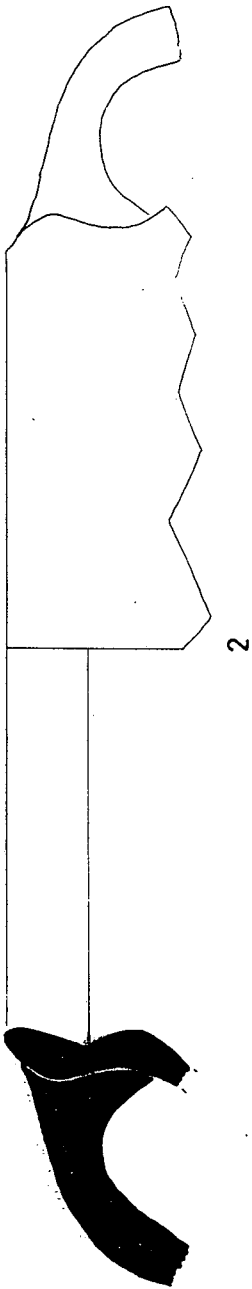
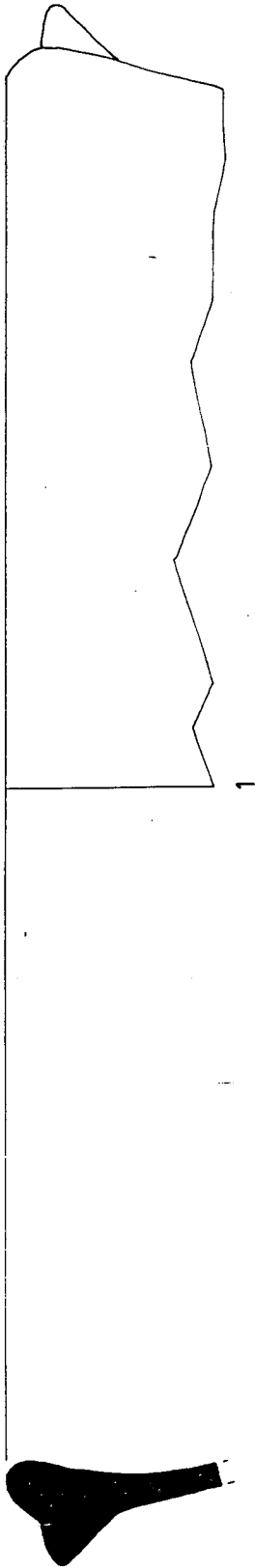


L.A.M. 4

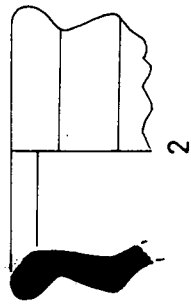
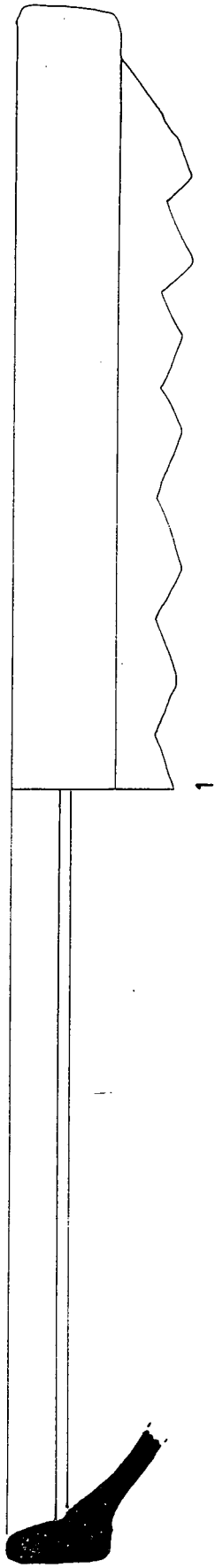


L.A.M. 5

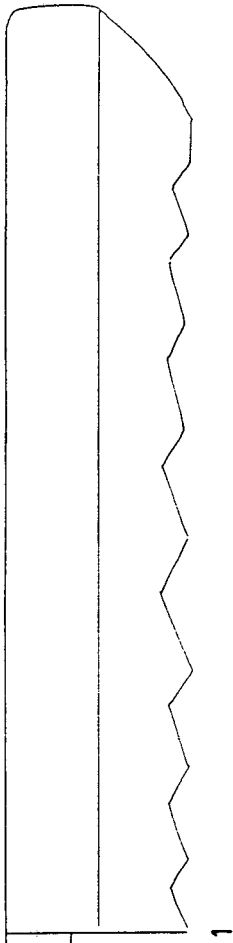




L AM. 6



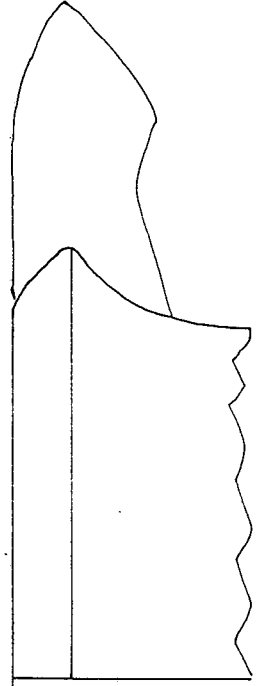
L.A.M. 7



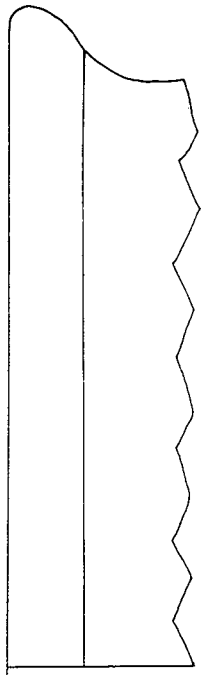
1



2



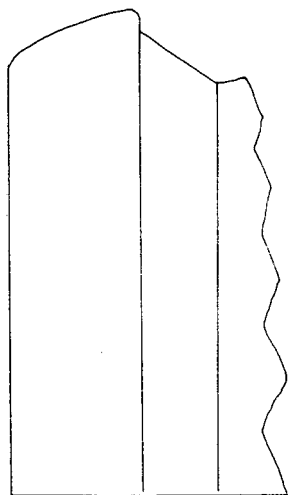
3



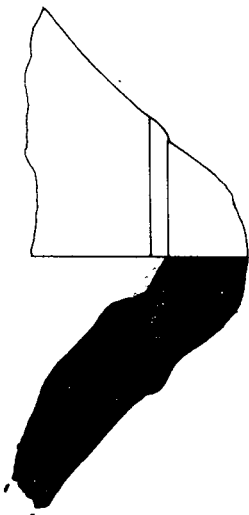
4



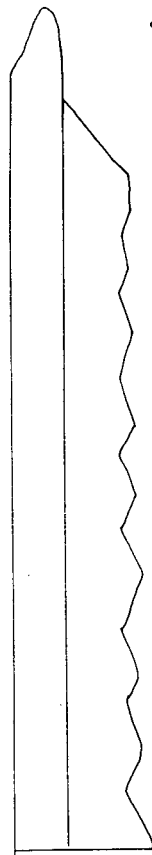
L.A.M. 8



1



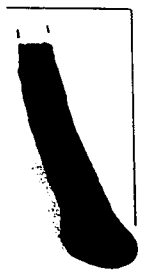
2



3



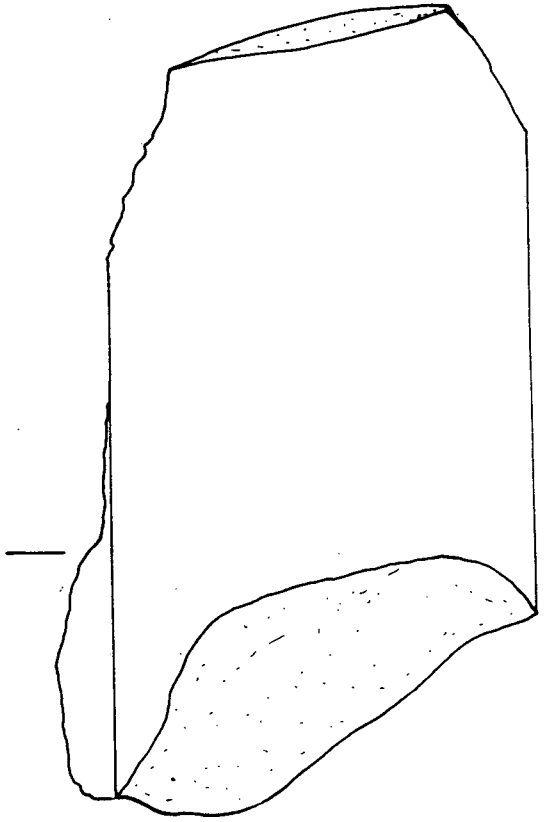
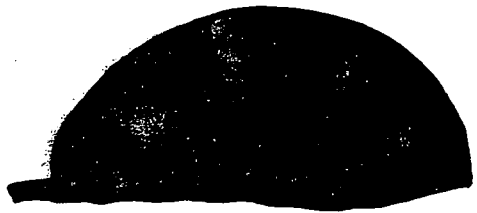
L.A.M. 9



1



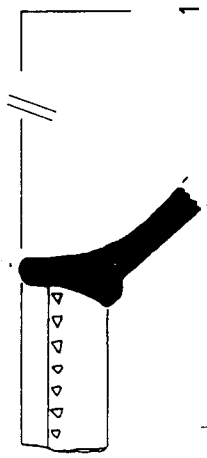
2



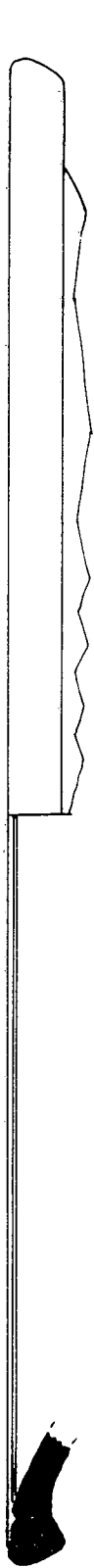
3



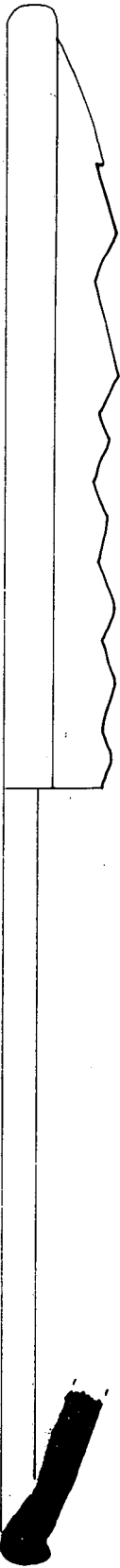
L.A.M. 10



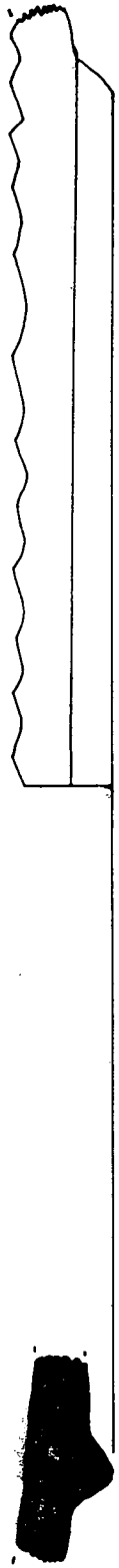
1



2



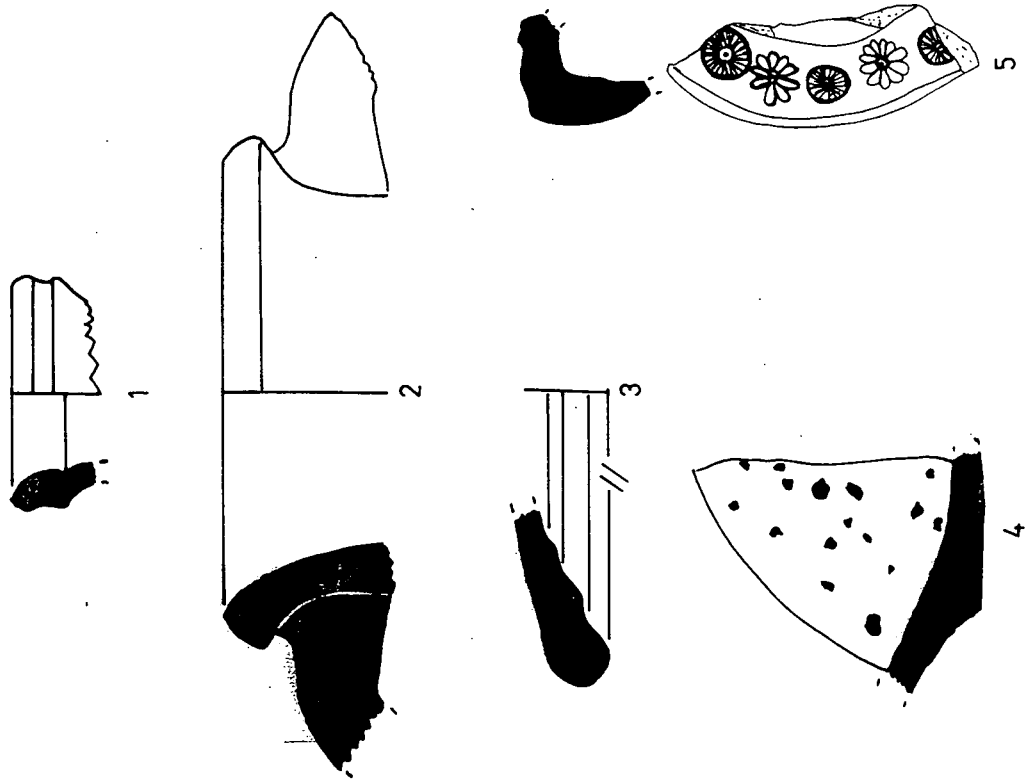
3



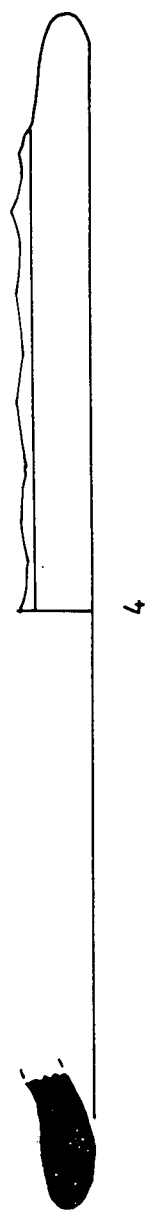
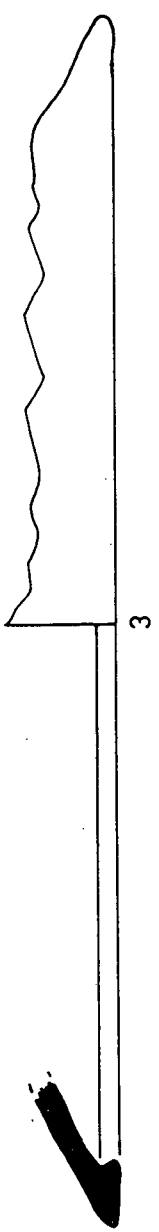
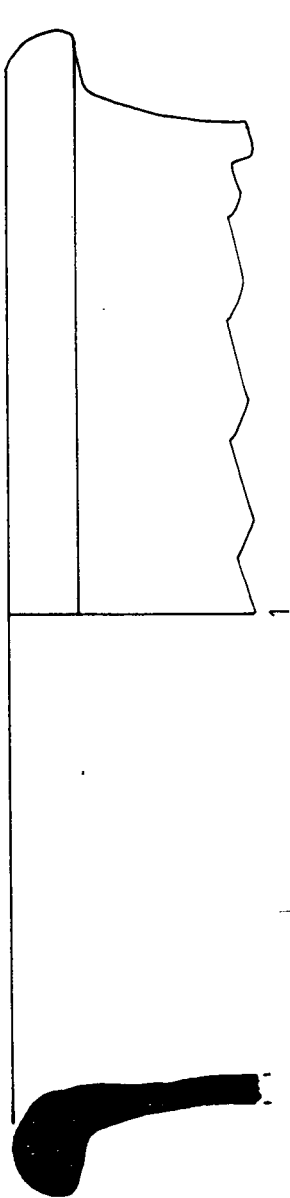
4

LAM. 11



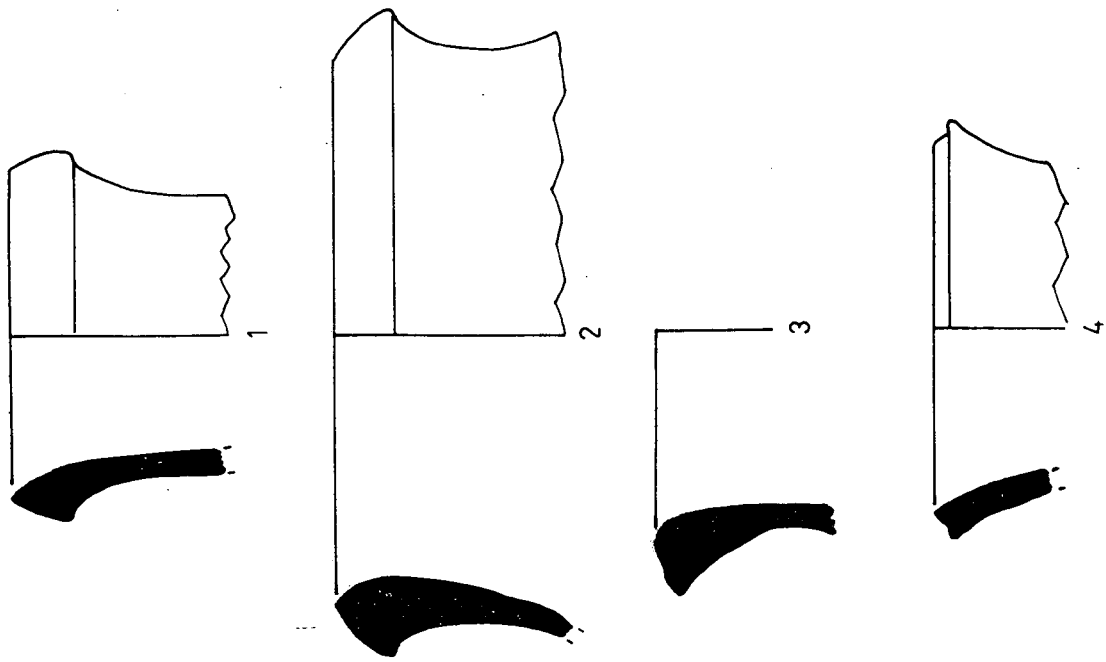


L.A.M. 12

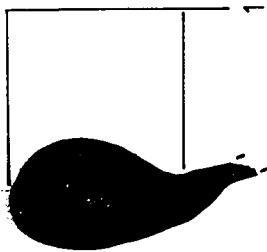


L A M . 13

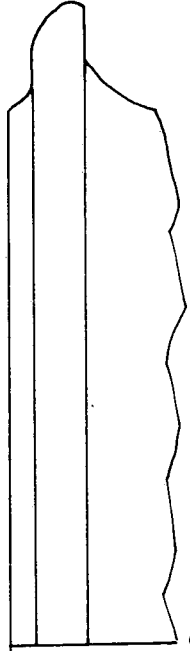




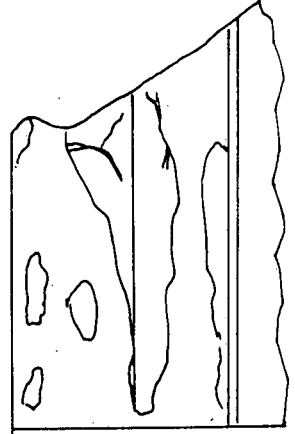
L.A.M. 14



1



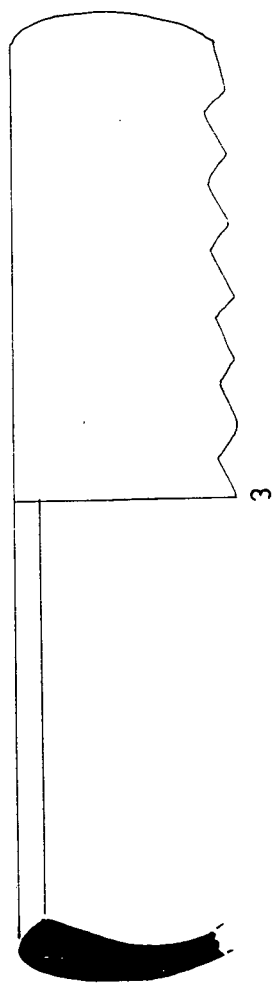
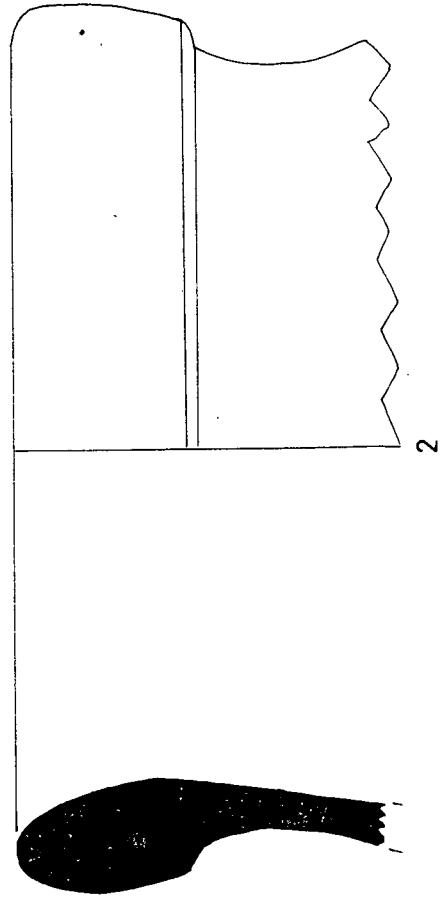
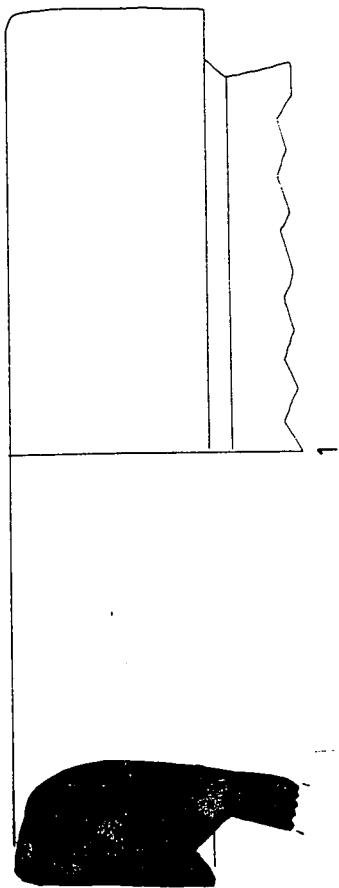
2



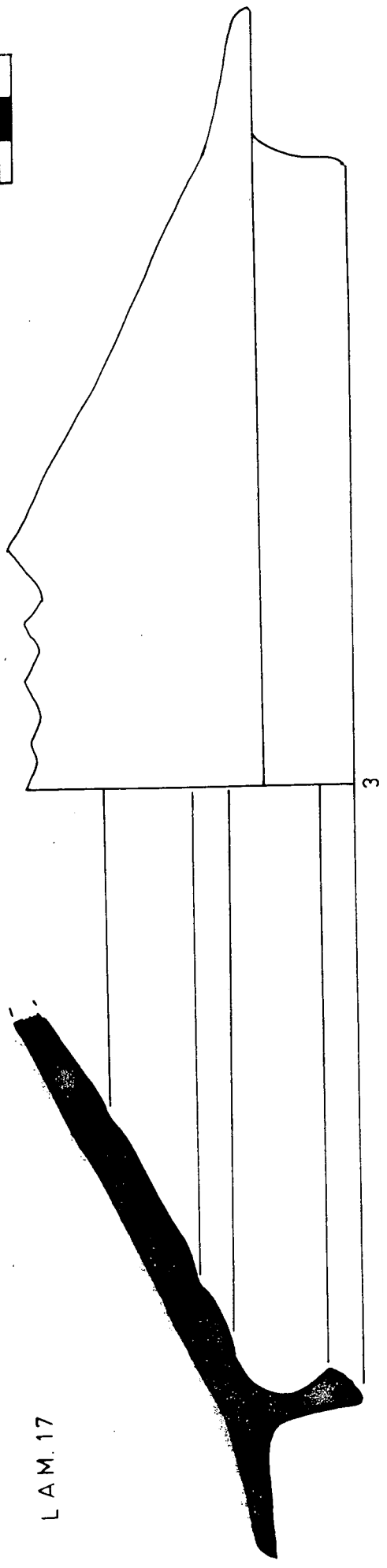
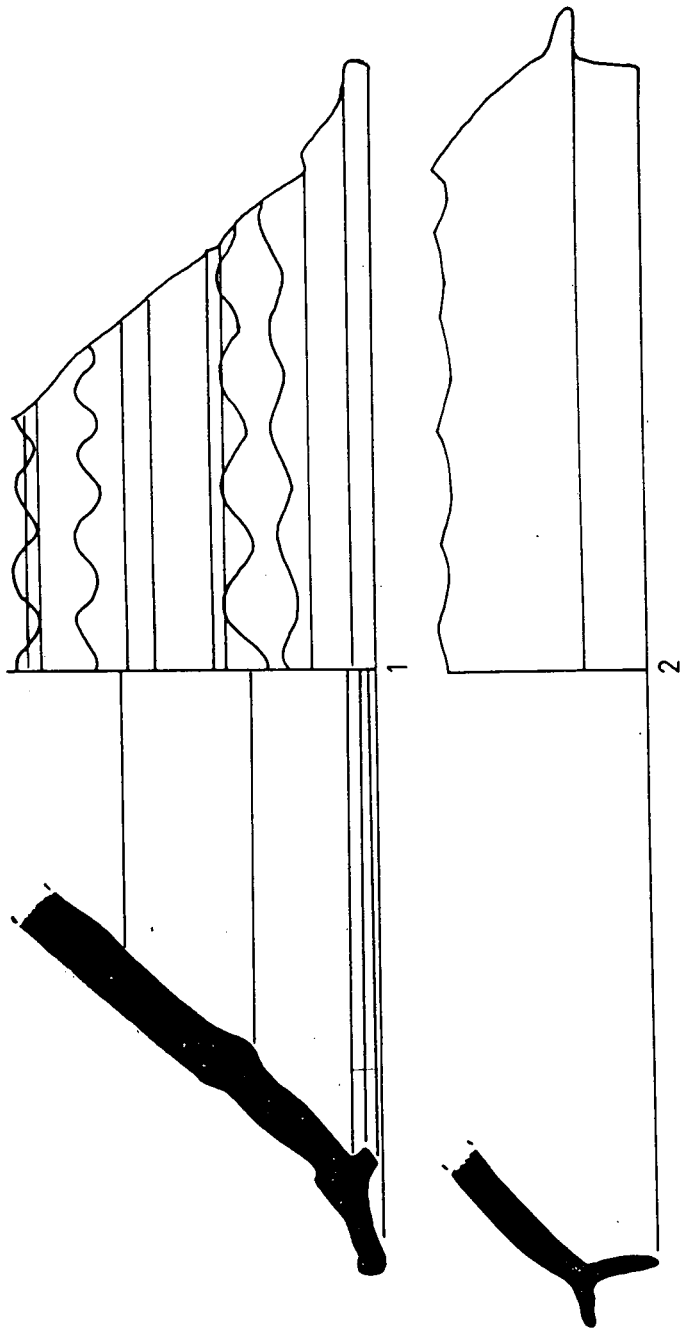
3



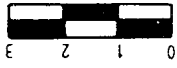
LAM. 15



L.A.M. 16

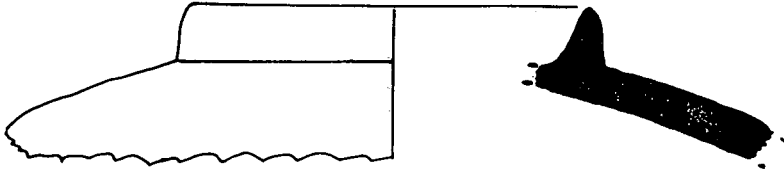


L.A.M. 17

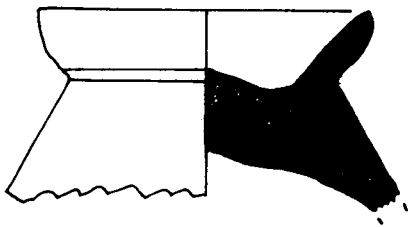


L.A.M. 18

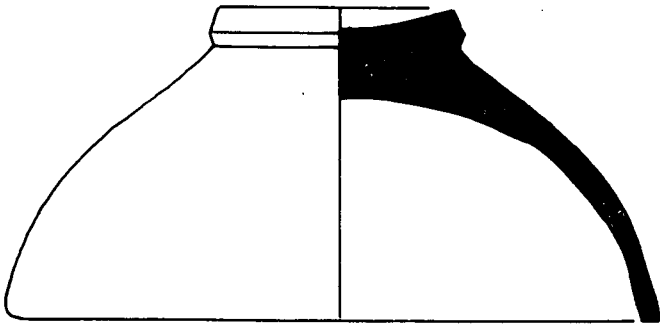
4



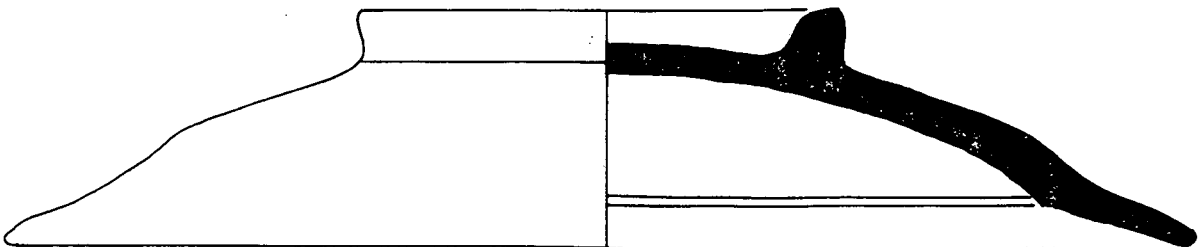
3

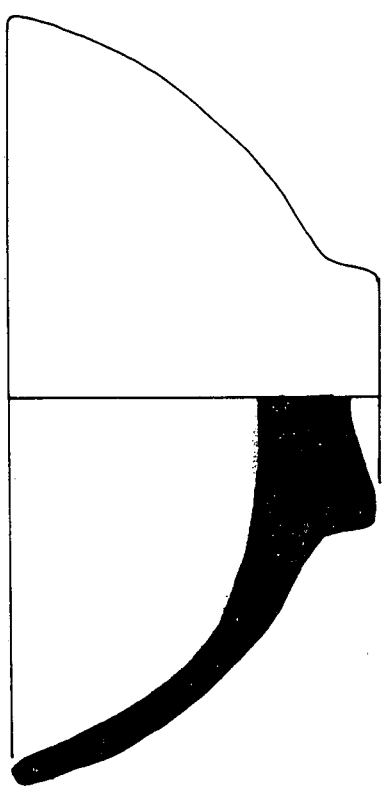
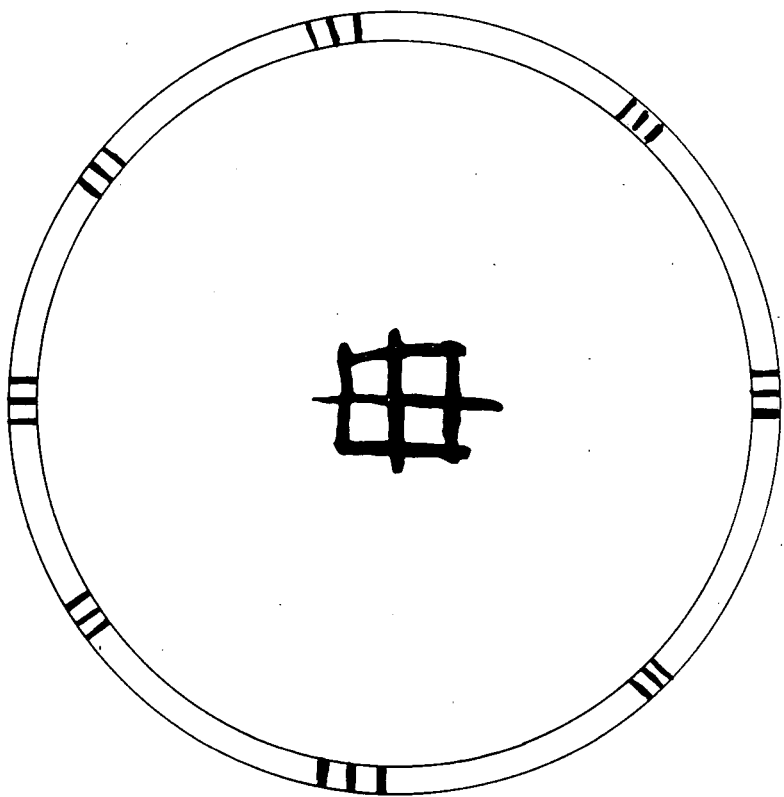


2

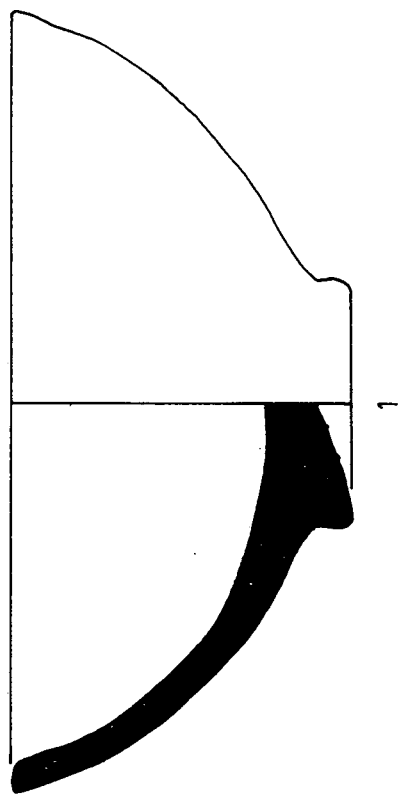
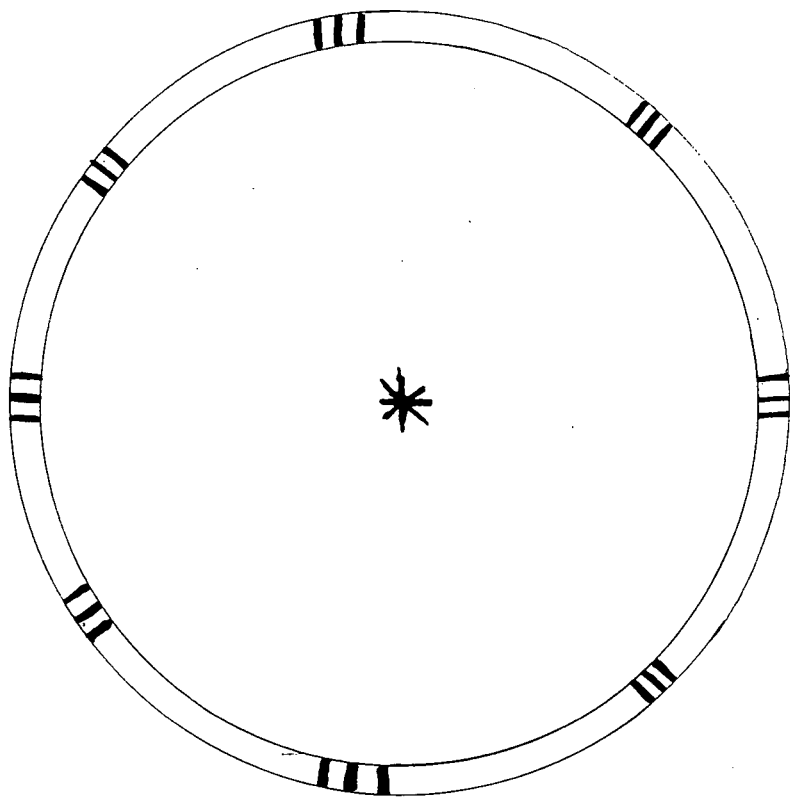


1

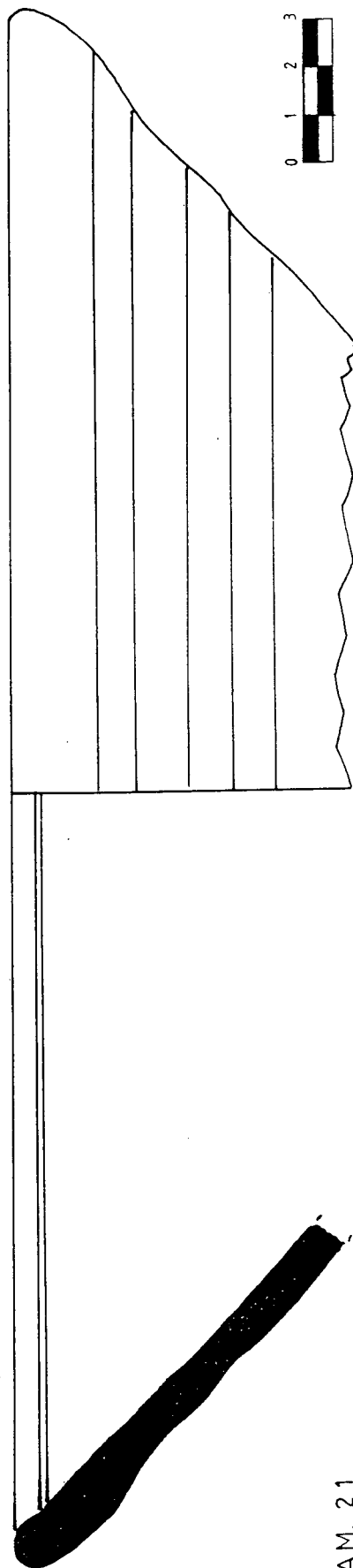




LAM. 19

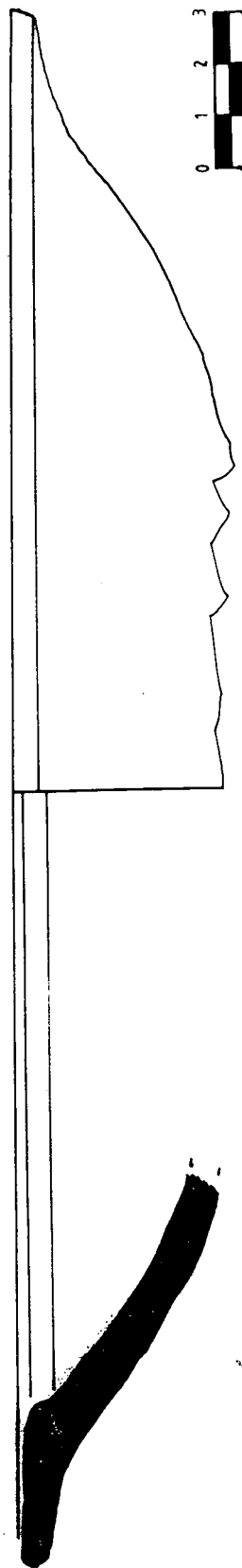
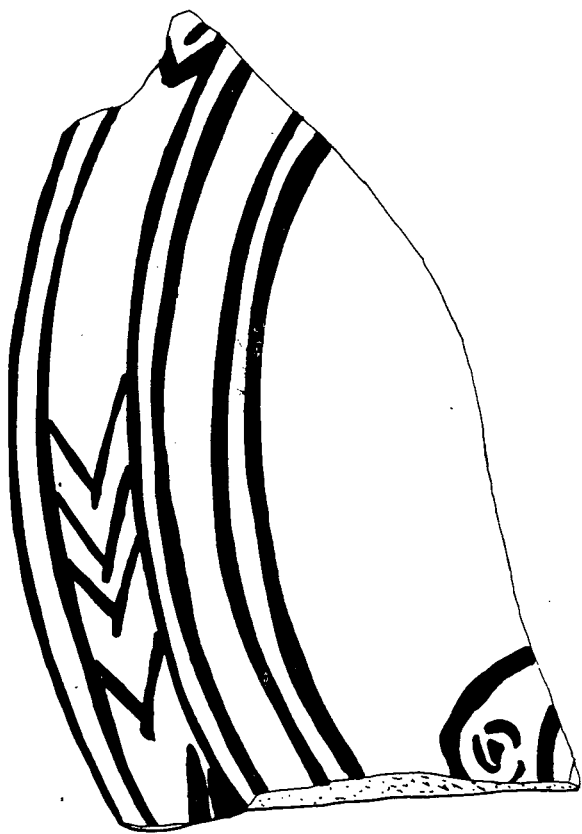


L.A.M. 20

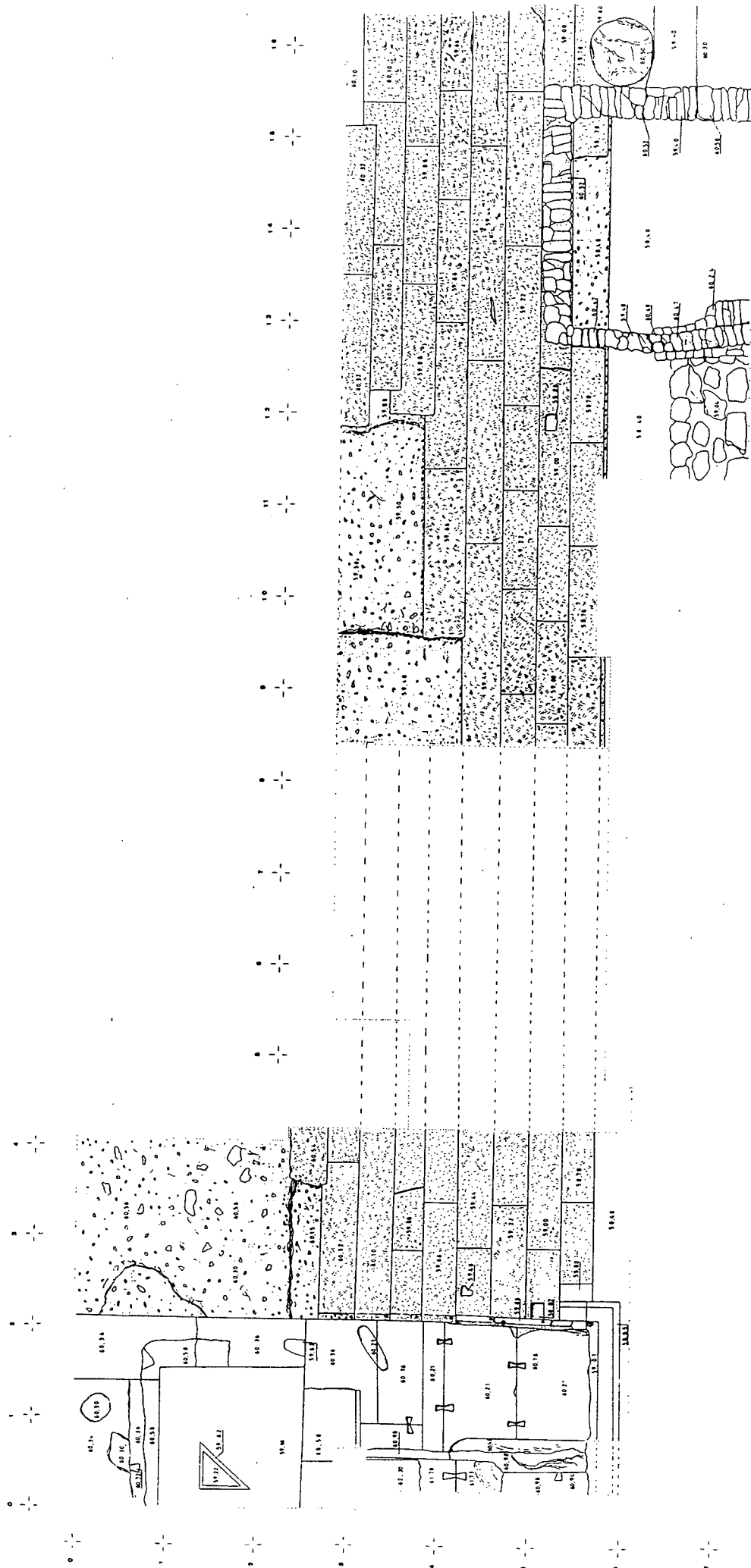


LAM. 21

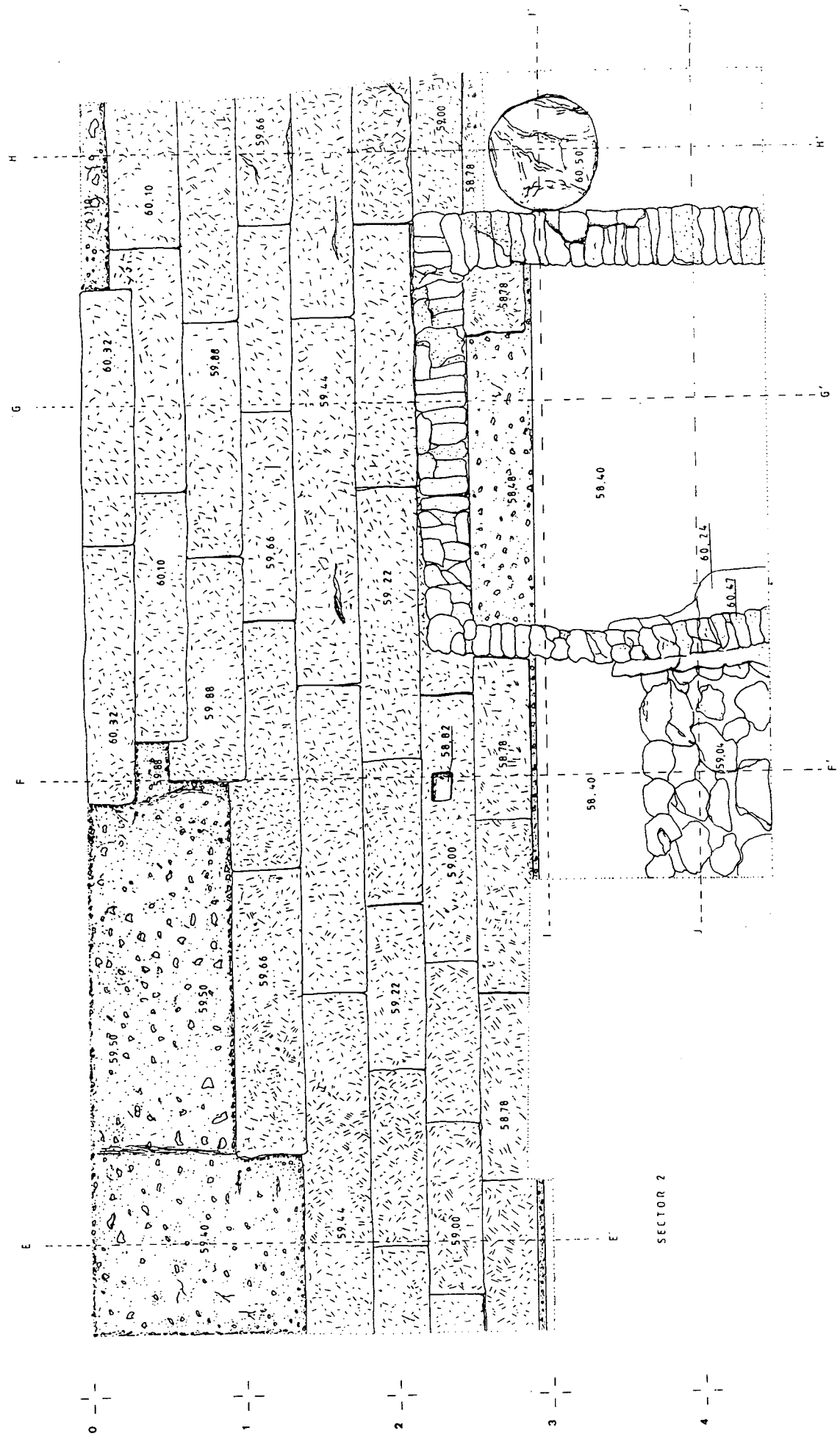




L.A.M. 22

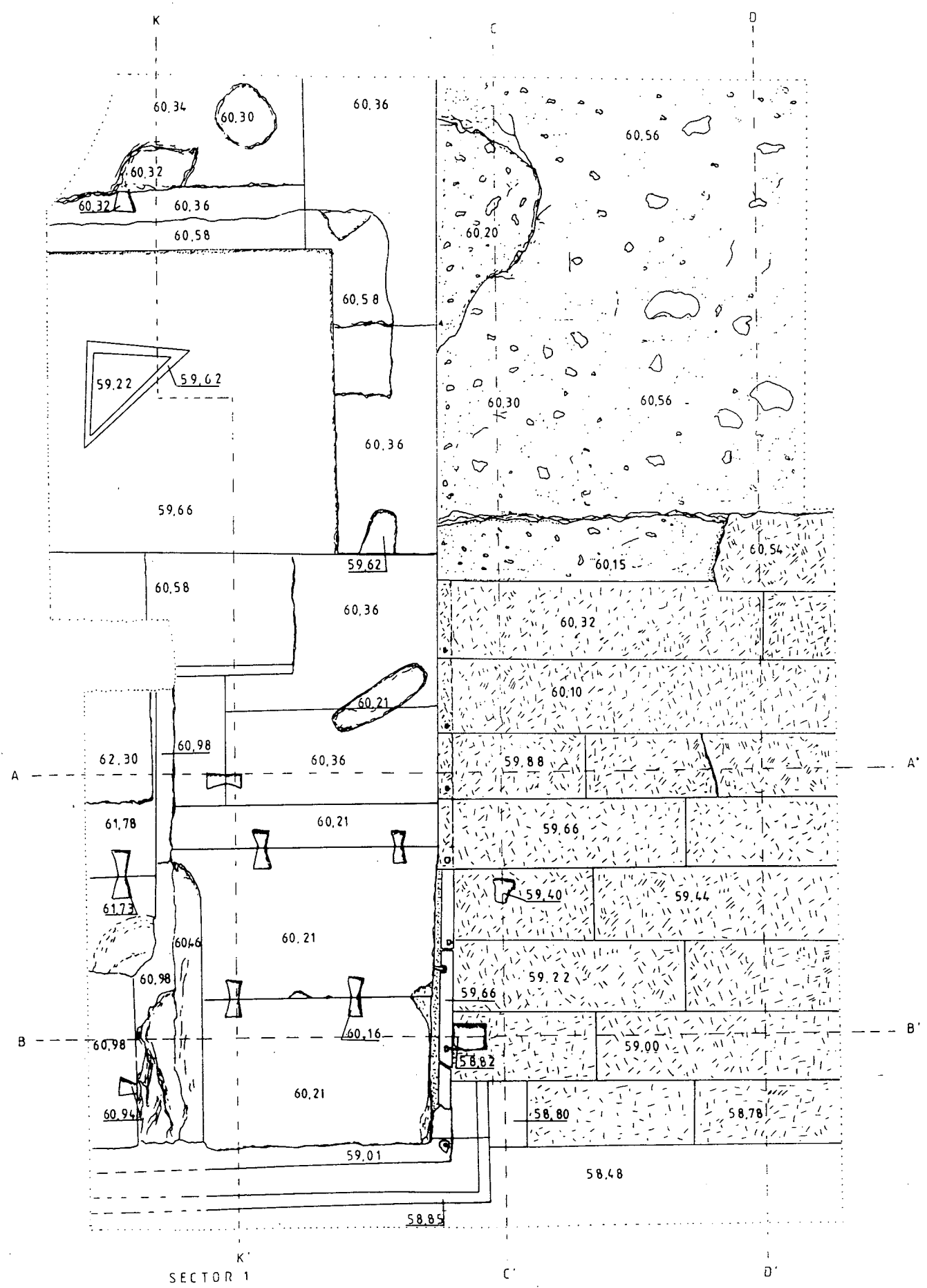


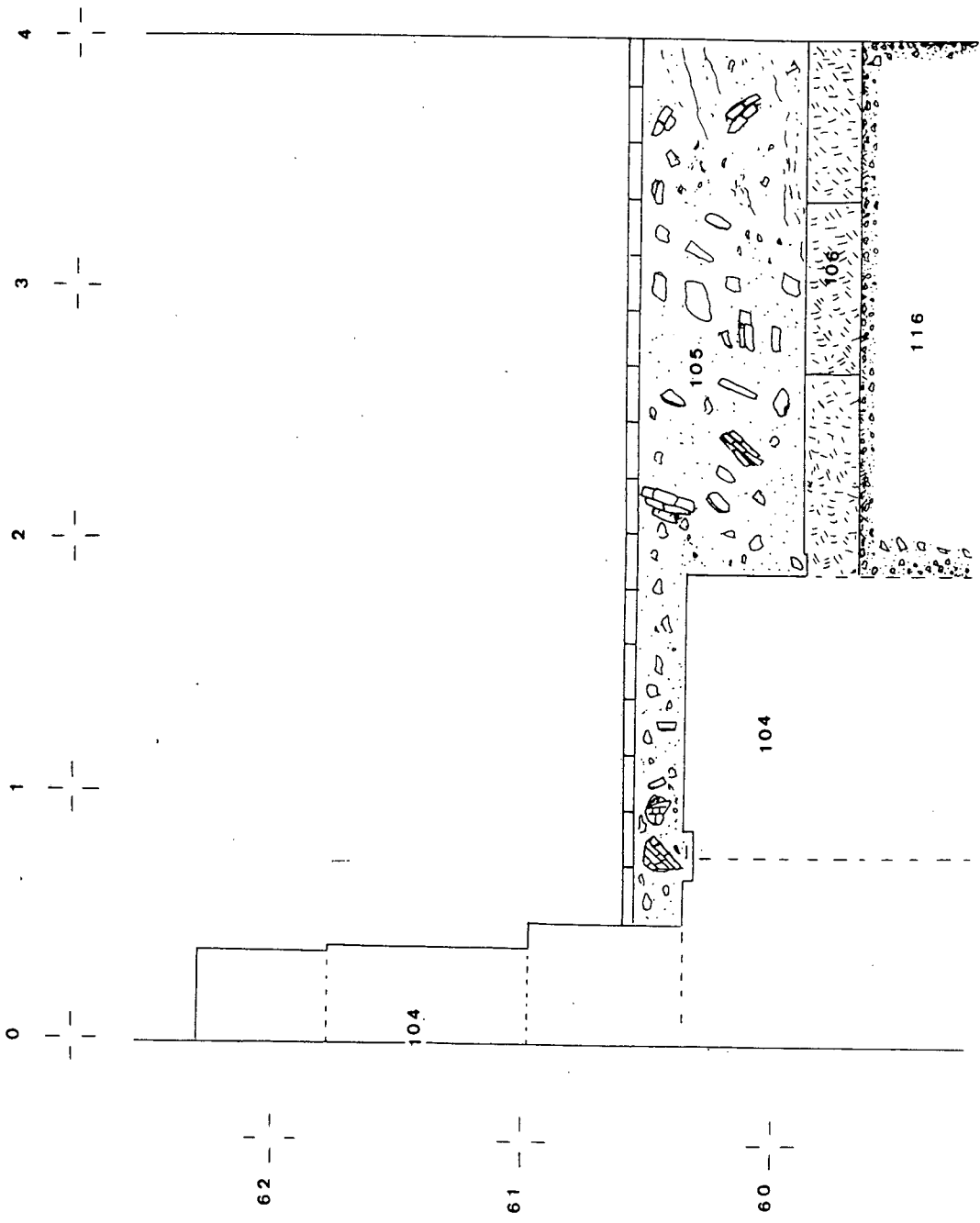
0 1 2 3 4 5 6 7 8



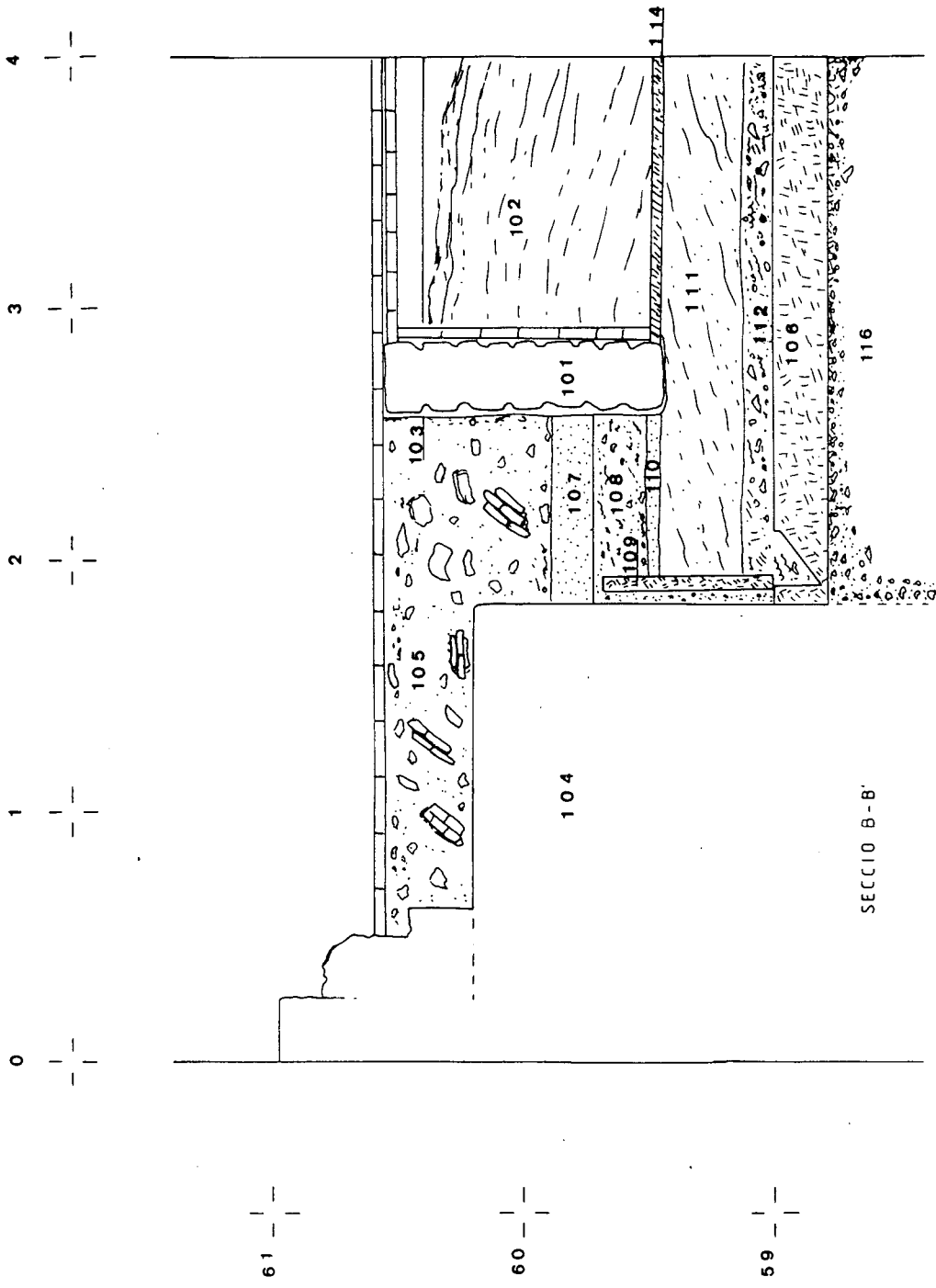
SECTOR 2

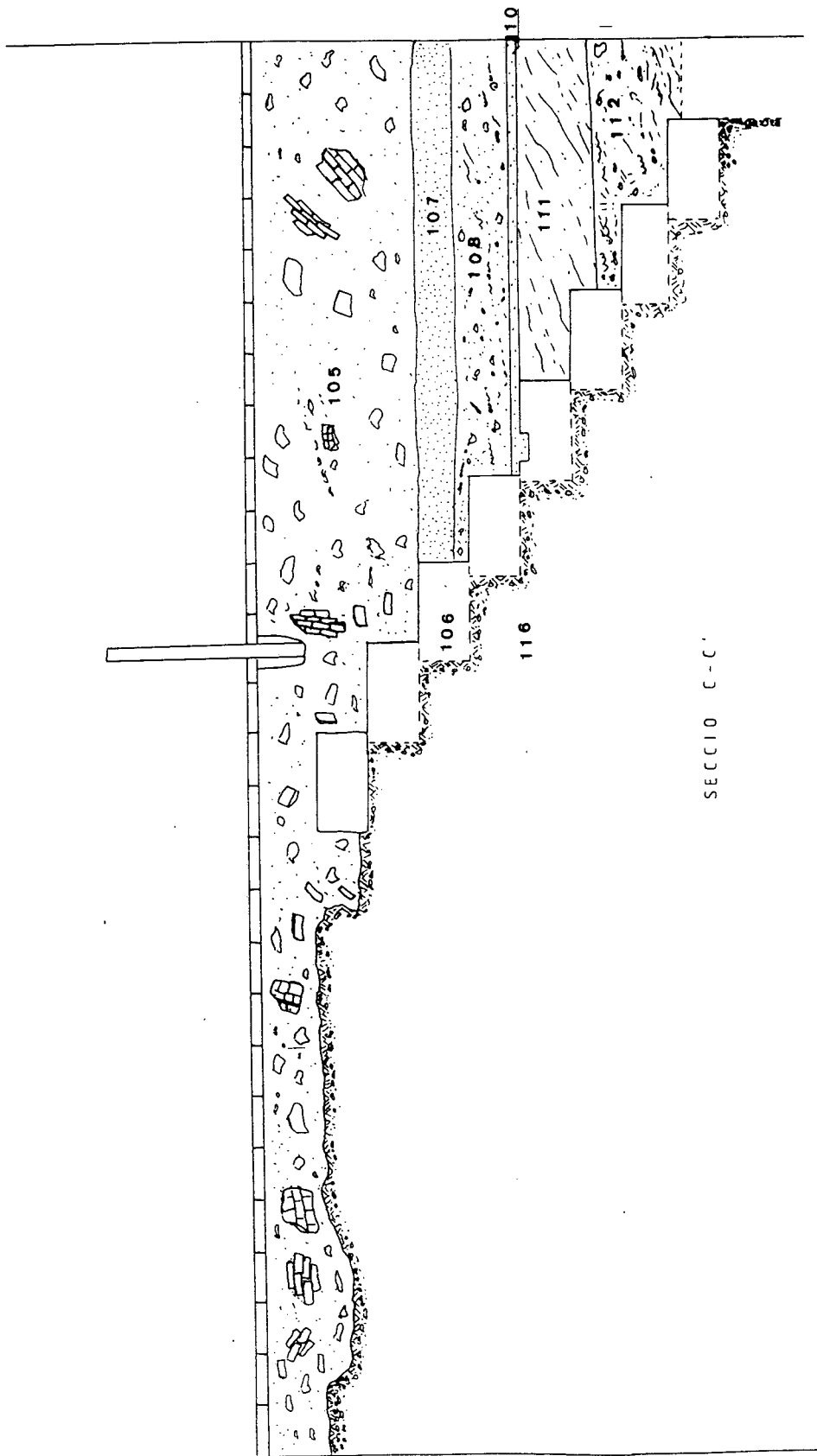
0 1 2 3 4





SECCIO A-A'





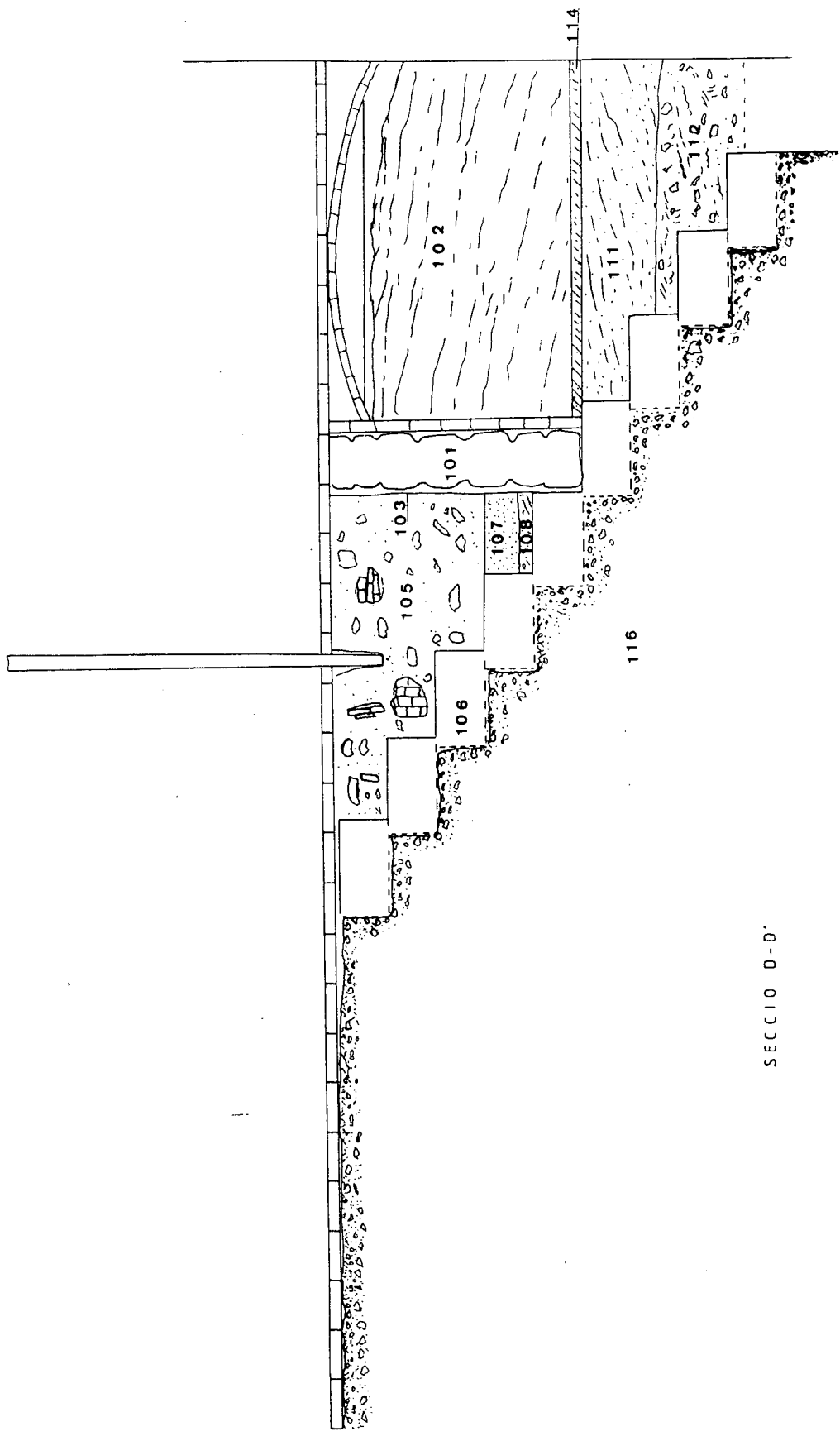
SECCIO C-C'

61 - -

60 - -

59 - -

0 1 2 3 4 5 6



SECCIO D-D'

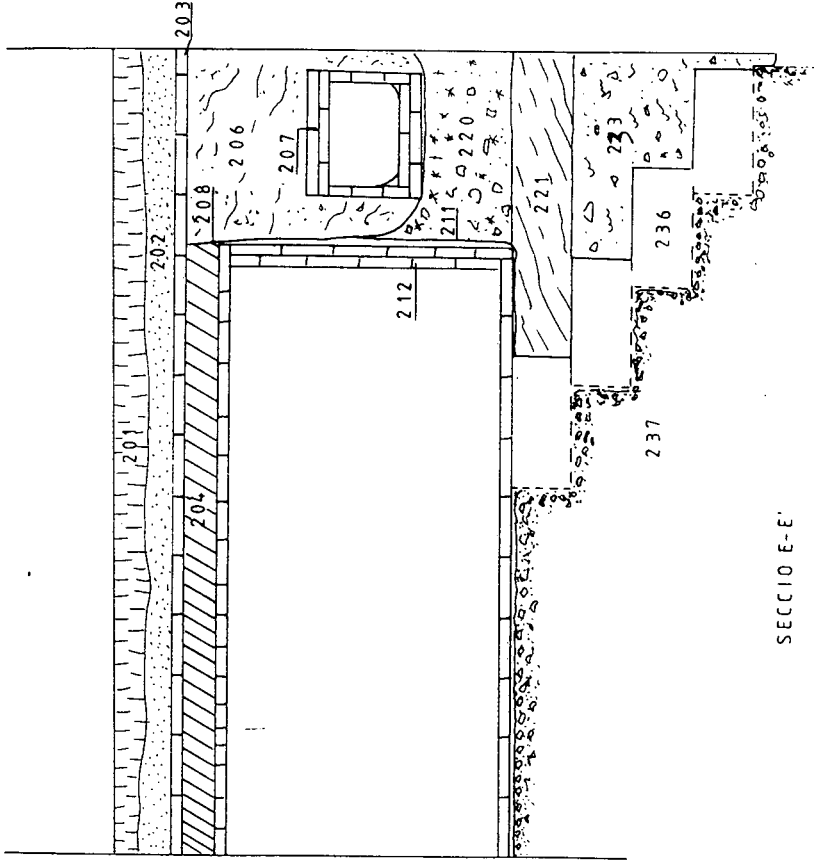
61

60

59

58



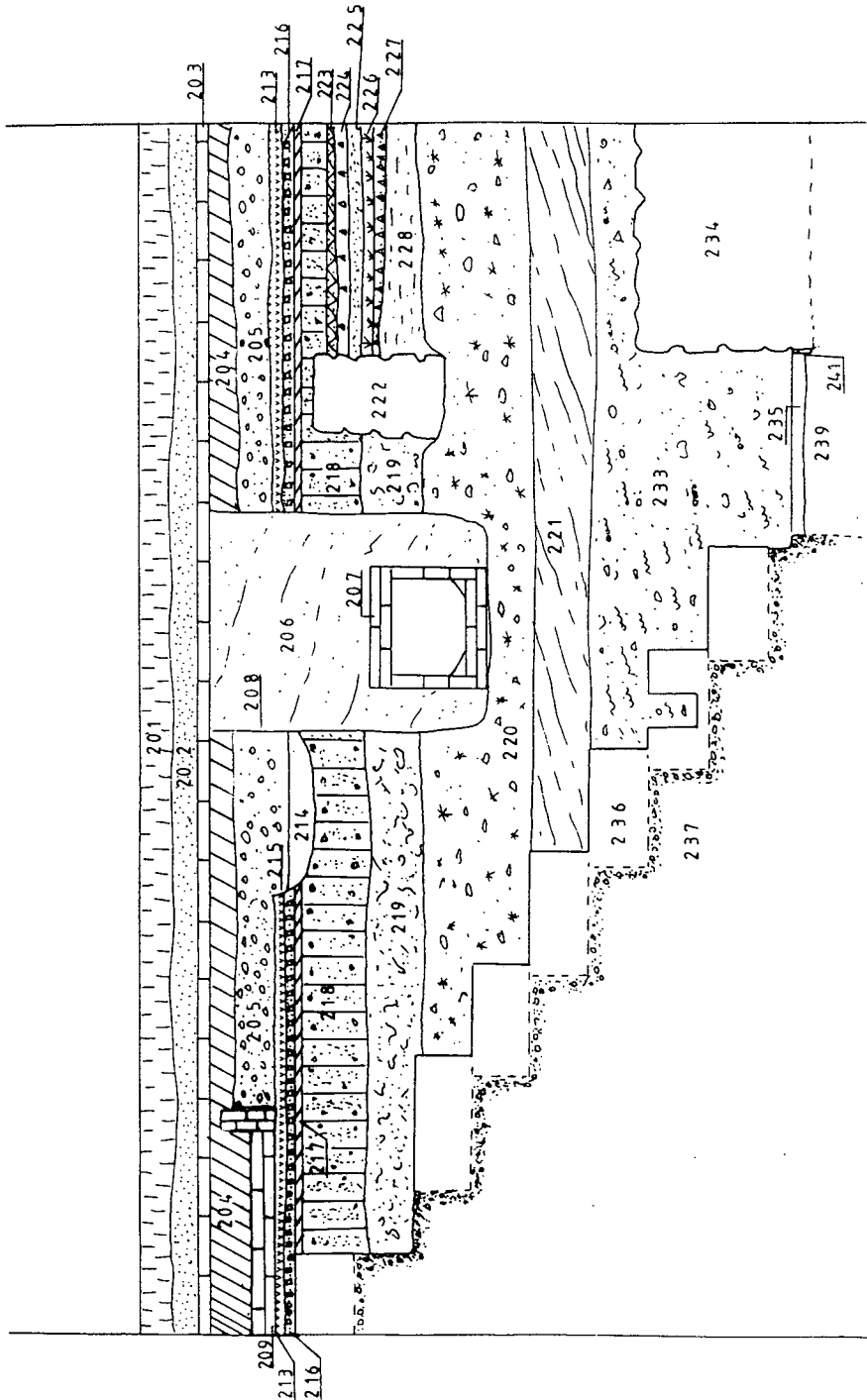


61 —|—

60 —|—

59 —|—

SECCIO E-E'



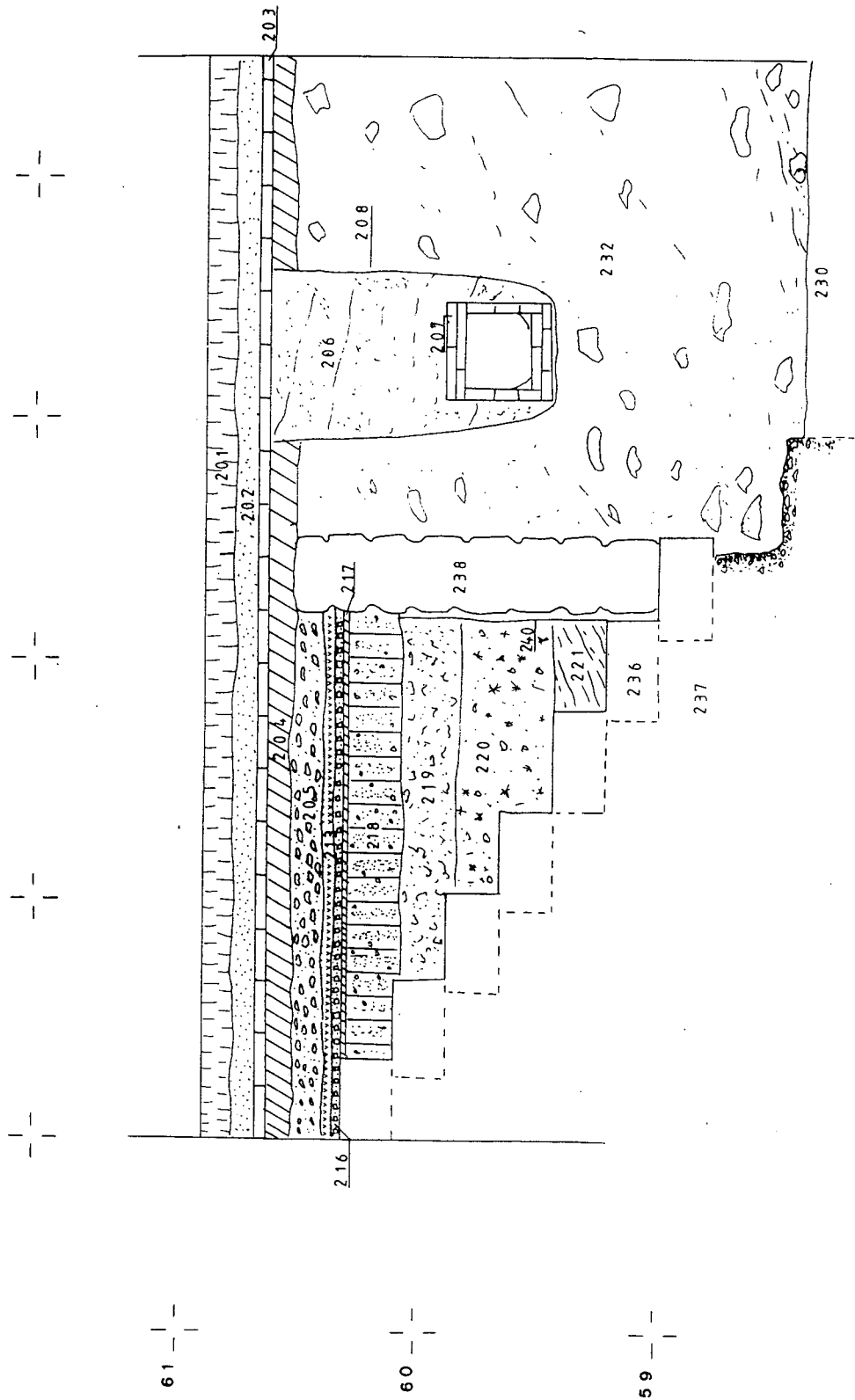
SECCIO F-F

61 —|—

60 —|—

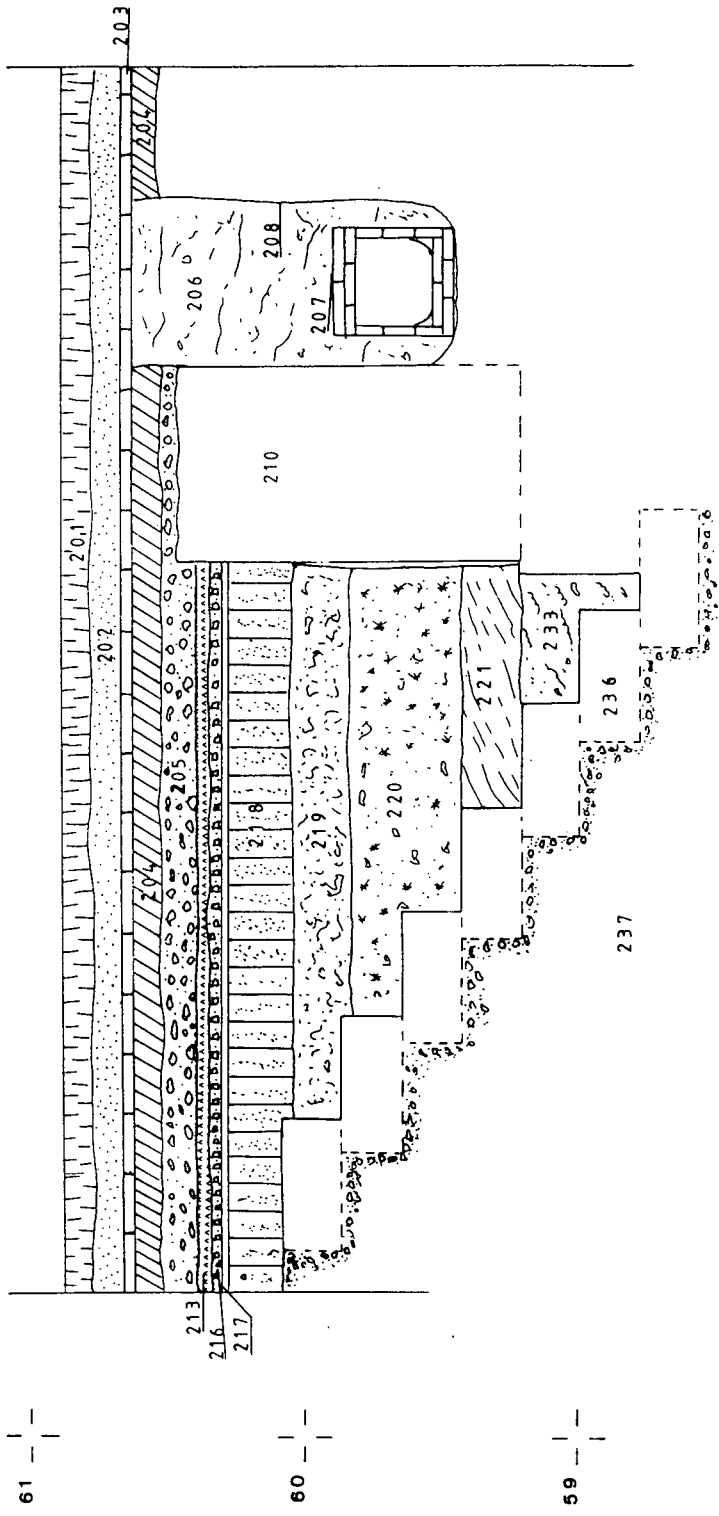
59 —|—

58 —|—

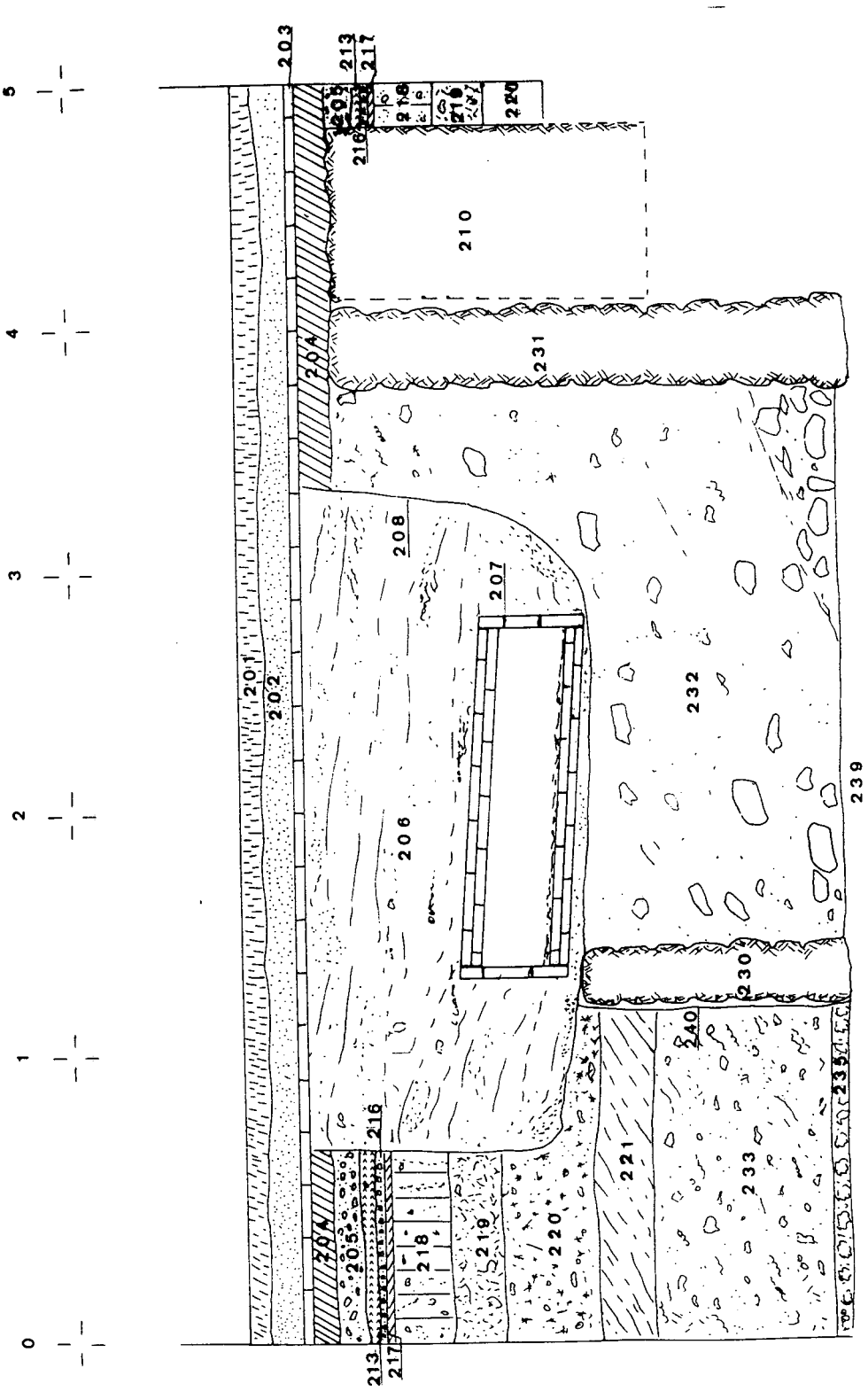


SECCIO G-G'

0 1 2 3 4 5



SECCIO H-H'

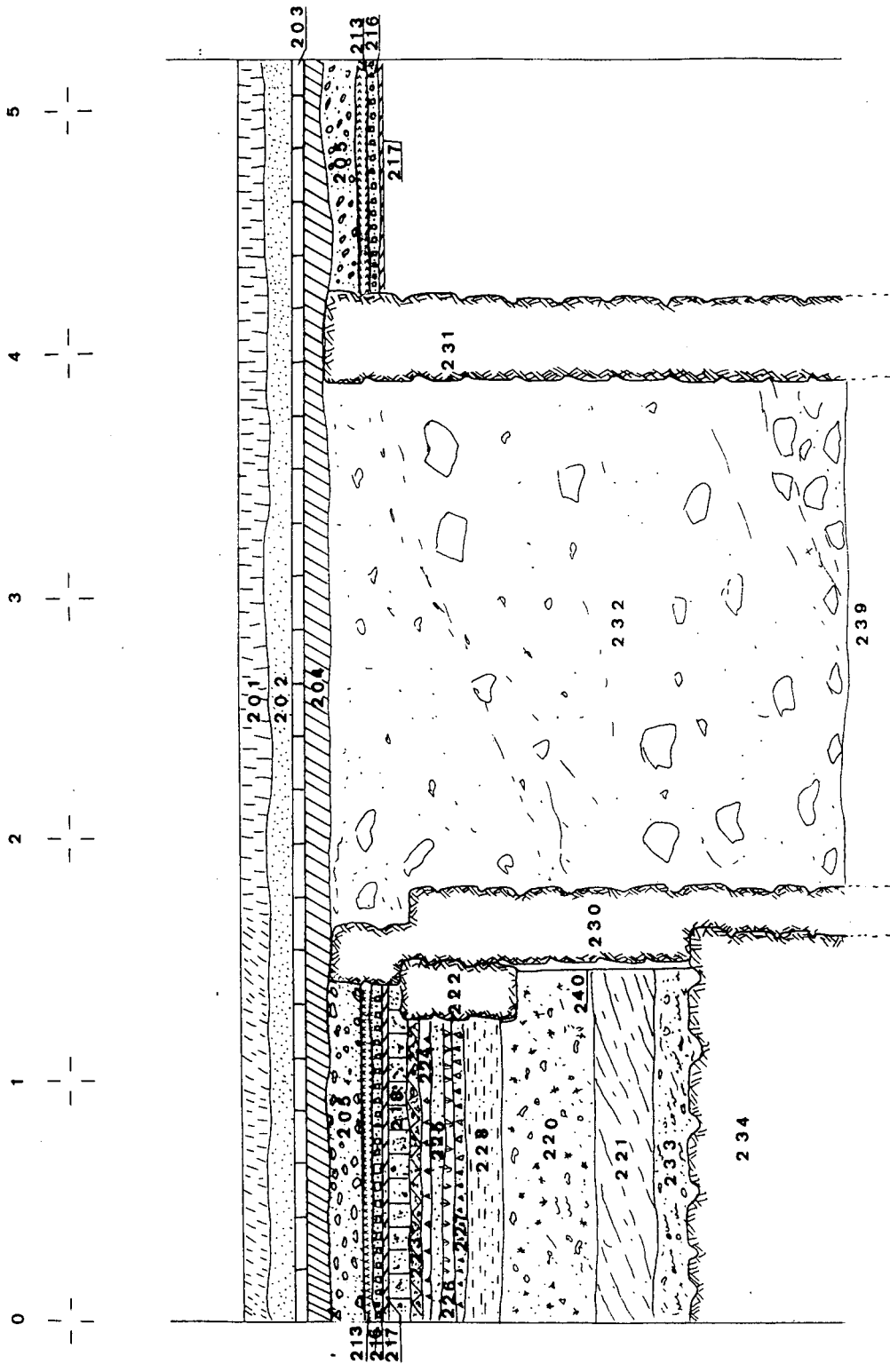


SECCIO I-I'

61 - -

60 - -

59 - -

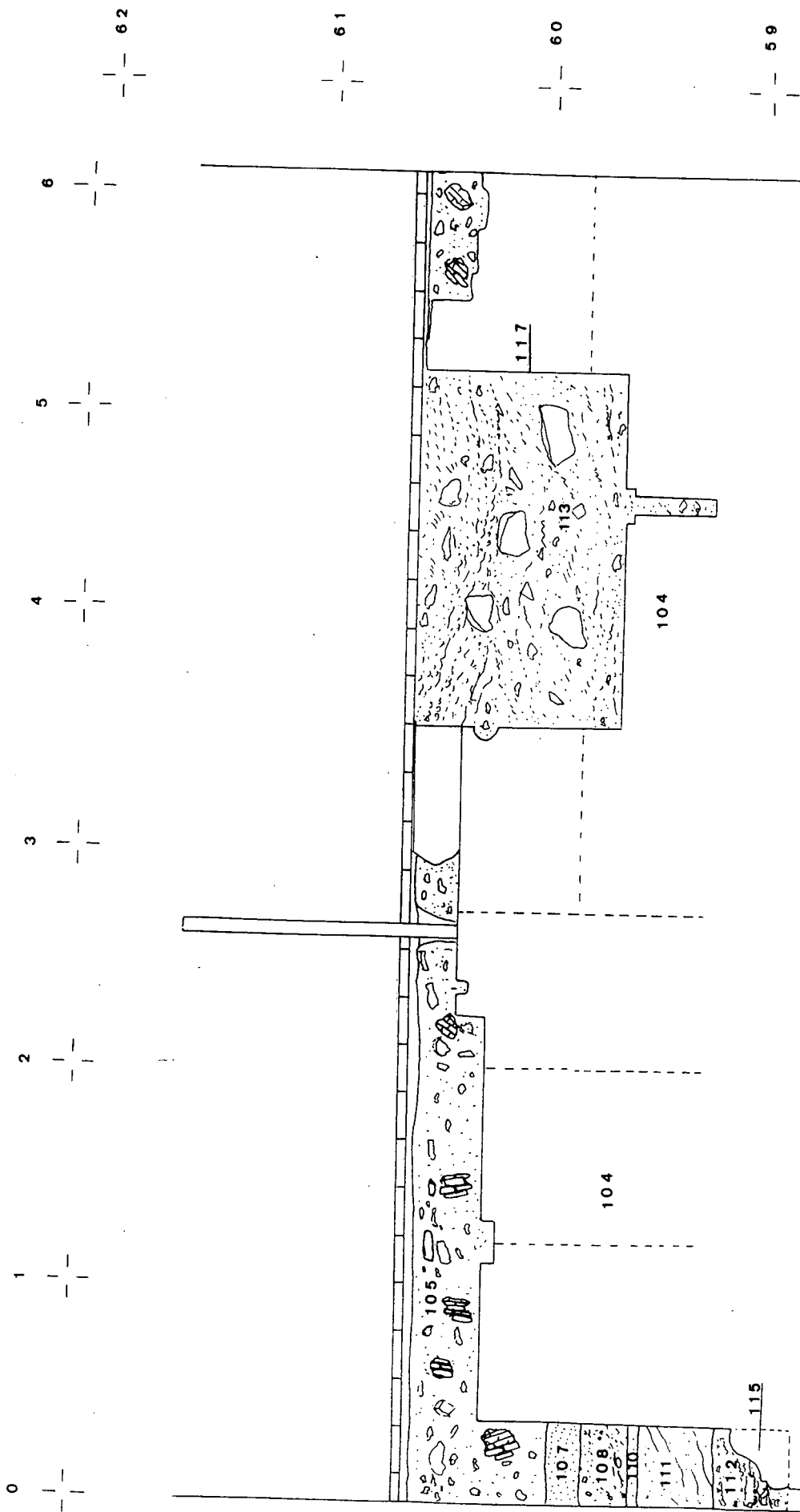


SECCIO J-J'

61 - -

60 - -

59 - -



SECCIO K-K'